

Plan
Odnowy
Miejscowości
Jabłonka
na lata
2009-2015

SPIS TREŚCI

A Przesłanki opracowania Planu Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015	5
B Charakterystyka miejscowości, w której będzie realizowana operacja..	8
I Położenie	8
I.1 Położenie i powierzchnia gminy	8
I.2 Położenie i powierzchnia sołectwa	8
I.3 Ukształtowanie powierzchni	9
I.4 Mikroklimat	10
I.5 Uwarunkowania hydrologiczne	10
II Liczba ludności	14
II.1 Liczba ludności w gminie.....	14
II.2 Liczba ludności w miejscowości	14
III Historia	18
III.1 Historia gminy i miejscowości Jabłonka	18
III.2 Orawscy pełtnicy	19
III.3 Znane osobistości gminy i miejscowości Jabłonka	20
C Inwentaryzacja zasobów służących odnowie miejscowości.....	22
IV Walory przyrodnicze	22
IV.1 Walory przyrodnicze gminy i miejscowości	22
IV.2 Babiogórski Park Narodowy	23
IV.4 Torfowiska Orawsko-Nowotarskie	24
IV.5 Pomniki przyrody	25
V.1 Zabytki w gminie	26
Zakłady przemysłowe	26
Chałupy orawskie	26
Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela.....	27
V.2 Zabytki w miejscowości	27
Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego	27
Architektura sakralna	28
Dzwonnice loretańskie.....	29
VI Sfera kulturalna	30
VI.1 Zwyczaje orawskie	30
Wielki Post.....	30
Wielki Tydzień	31
Boże Narodzenie.....	32
VI.2 Strój orawski	34
VI.3 Gwara orawska	35
VI.4 Pieśni orawskie	38
Orawskie Centrum Kultury	41
Biblioteka publiczna.....	45
Pracownicy czynnie angażują się w lokalne życie kulturalne. Corocznie organizowany jest <i>Tydzień Bibliotek</i> , przybliżający mieszkańcom – zwłaszcza tym najmłodszym – działalność placówek.....	45
Moja Orawa	45

Czasopismo mieszkańców i sympatyków ziemi orawskiej, wydawane od grudnia 2000 r. Obecnie ukazuje się jako kwartalnik.	45
Orawski Portal Informacyjny – www.orawski.pl.....	45
Portal działający od 1 I 2006 r. Na jego zawartość składają się informacje o regionie – o jego kulturze, historii, tradycjach, tamtejszych osobistościach. Nie brakuje także informacji bieżących, składających się na internetową kronikę gminy Jabłonka oraz jej wszystkich miejscowości.	45
Rocznik Orawski.....	46
Naukowe pismo regionalistyczne, wydawane przez Orawski Park Etnograficzny w Zubrzyicy Górnej. Obecnie dostępna na stronach Federacji Bibliotek Cyfrowych.....	46
Zespoły muzyczne w gminie.....	46
Na terenie gminy funkcjonują cztery zespoły regionalne:	46
Międzyszkolny Zespół Pieśni i Tańca „Małe Podhale”	46
Orkiestra Dęta z Jabłonki	47
VI.7 Sport w gminie.....	47
VI.8 Sport w sołectwie.....	48
VI.9 Rekreacja w sołectwie.....	48
VII Edukacja.....	50
VII.1 Edukacja w gminie i miejscowości.....	50
VIII Opieka zdrowotna	51
IX Bezpieczeństwo publiczne	52
X Rynek pracy	54
X.1 Gospodarka w gminie	54
X.2 Bezrobocie w gminie.....	55
XI Rolnictwo.....	57
XI.1 Rolnictwo w gminie	57
XII Infrastruktura techniczna.....	59
XII.1 Infrastruktura drogowa.....	59
XII.2 Infrastruktura gazociągowa.....	59
XII.3 Infrastruktura wodociągowo-kanalizacyjna	59
XII.4 System gospodarki odpadami.....	60
XII.5 Telekomunikacja	60
D Ocena mocnych i słabych stron miejscowości	61
Wizja	61
Wizja miejscowości Jabłonka	61
Analiza SWOT	62
E Opis planowanych zadań inwestycyjnych i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną	65
Opis planowanych zadań Planu Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015.....	65
Zadania przewidziane do współfinansowania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 na terenie sołectwa Jabłonka:.....	65
Harmonogram realizacji Planu Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015.....	71
Inne zadania istotne ze względu na.....	72
rozwój miejscowości, przewidziane	72

do realizacji w ramach projektów	72
ogólnogminnych (poza PROW 2007-2013).	72
Monitoring, aktualizacja i upowszechnianie Planu Odnowy Miejscowości.....	74

A Przesłanki opracowania Planu Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015

Plan Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015 określa działania natury społecznej, gospodarczej i przestrzennej, zmierzające do aktywizacji obszarów wiejskich na terenie gminy Jabłonka. Cele i zadania zawarte w dokumencie wpisują się w założenia Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 – Oś Priorytetowa 3: „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej” – Działanie: „Odnowa i rozwój wsi” (Kod Działania 313, 322, 323).

Celem głównym Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 jest wsparcie rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. (Dz. Urz. UE L 277/1 z 21.10.2005 r.) oraz Rozporządzeniem Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) - (Dz. Urz. UE L 368/15 z 23.12.2006 r.).

Działanie „Odnowa i rozwój wsi” zawarte w Osi 3 PROW 2007-2013 realizuje cel polegający na poprawie jakości życia na obszarach wiejskich przez zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi oraz promowanie obszarów wiejskich. Umożliwi to rozwój tożsamości społeczności wiejskiej, zachowanie dziedzictwa kulturowego i specyfiki obszarów wiejskich oraz wpłynie na wzrost atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej obszarów wiejskich.

Realizacja działania tworzy warunki dla rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i aktywizacji ludności wiejskiej przez wsparcie inwestycyjne przyznawane na realizację projektów związanych z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, w tym utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi oraz podniesienie atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich.

Plan Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015 spełnia kryteria dostępu wyznaczone w Działaniu „Odnowa i rozwój wsi” i będzie stanowił obligatoryjny załącznik wniosków aplikacyjnych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Plan Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015 jest ponadto dokumentem pomocniczym (nie obligatoryjnym) w procesie planowania działań kierowanych do współfinansowania w ramach Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013 – Działanie 6.2 „Rozwój obszarów wiejskich” – Schemat A: „Odnowa centrów wsi”.

Plan Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015 składa się z ośmiu głównych części:

1. Charakterystyki miejscowości;
2. Inwentaryzacji zasobów służącej odnowie miejscowości;
3. Wizji miejscowości;
4. Analizy SWOT (oceny mocnych i słabych stron miejscowości, szans i zagrożeń w otoczeniu);
5. Opisu planowanych zadań Planu Odnowy Miejscowości w perspektywie 7 lat;
6. Harmonogramu realizacji Planu Odnowy Miejscowości;
7. Innych zadań istotnych ze względu na rozwój miejscowości, przewidzianych do realizacji w ramach projektów ogólnogminnych;
8. Procedur monitoringu, aktualizacji i upowszechniania Planu Odnowy Miejscowości.

Plan Odnowy Miejscowości Jabłonka stanowi także podstawę działań zmierzających do wprowadzenia w życie celów strategicznych Strategii Rozwoju Gminy Jabłonka na lata 2004-2010:

1. Rozwój przedsiębiorczości i zwiększenie ilości miejsc pracy na terenie gminy.
2. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej gminy. Stwarzanie warunków dla rozbudowy infrastruktury turystycznej.
3. Rozbudowa infrastruktury ochrony środowiska (oczyszczalnie ścieków, kanalizacja).
4. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury drogowej (drogi, mosty i oświetlenie).
5. Budowa, modernizacja i remont infrastruktury wiejskiej (place, chodniki, parkingi, place zabaw, boiska sportowe, kąpieliska, pływalnie itp.)

6. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury ochrony zdrowia. Poprawa jakości opieki zdrowotnej.
7. Modernizacja i rozbudowa istniejącej infrastruktury oświatowej. Budowa hal i sal gimnastycznych.
8. Promocja gminy.
9. Nawiązanie szerszej współpracy przygranicznej oraz współpracy transnarodowej.
10. Uzyskanie zewnętrznych źródeł finansowania dla zrealizowania planowanych inwestycji i programów.
11. Wspieranie aktywności kulturalnej i sportowej mieszkańców gminy. Zachowanie tradycyjnej kultury i języka.

Realizacja wymienionych celów przyczyni się do modernizacji infrastruktury technicznej i społecznej miejscowości, a także do zachowania lokalnych tradycji i kultury.

Wszystkie inwestycje związane z rozwojem infrastruktury technicznej i społecznej będą znacząco wpływały na poprawę warunków życia i pracy mieszkańców sołectwa i całej gminy. Plan Odnowy Miejscowości przygotowany został wspólnie z mieszkańcami sołectwa Jabłonka, tak by realizowane zadania odpowiadały rzeczywistym potrzebom społeczności lokalnej i mogły w pełni wykorzystać istniejący potencjał oraz szanse rozwoju miejscowości.

B Charakterystyka miejscowości, w której będzie realizowana operacja

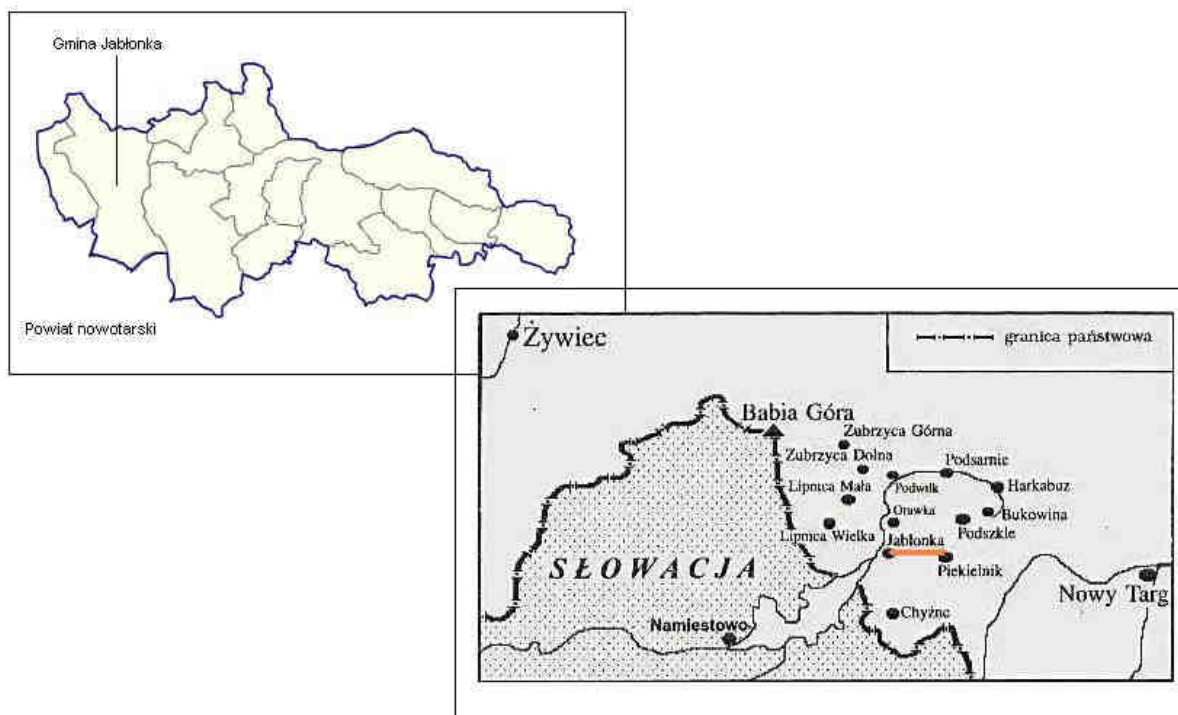
I Położenie

I.1 Położenie i powierzchnia gminy

Gmina zajmuje 213 km², w jej skład wchodzi 7 wsi: Chyżne, Jabłonka, Lipnica Mała, Orawka, Podwilk, Zubrzyca Dolna oraz Zubrzyca Górna. Każda z miejscowości stanowi jedno sołectwo, poza miejscowością Jabłonka, która składa się z dwóch sołectw: Jabłonka i Jabłonka-Bory. Gmina leży na pograniczu polsko-słowackim, graniczy ona:

- od zachodu z gminą Lipnica Wielka;
- od północy z gminami Zawoja i Bystra Sidzina;
- od północnego wschodu z gminą Spytkowice;
- od wschodu z gminami Raba Wyżna i Czarny Dunajec;
- od południa z Republiką Słowacką.

I.2 Położenie i powierzchnia sołectwa

Sołectwo Jabłonka zajmuje powierzchnię 58,7 km².

I.3 Ukształtowanie powierzchni

Zgodnie z podziałem Polski na mezoregiony fizycznogeograficzne wg Kondrackiego, obszar gminy należy do prowincji 51 - 52 „Karpaty i Podkarpacie”. Do wspomnianej prowincji na obszarze gminy Jabłonka należą:

- a) podprowincja „Zewnętrzne Karpaty Zachodnie” (513):
 - makroregion „Beskiły Zachodnie” (513.4-5);
 - o mezoregion „Beskid Żywiecki” (513.51);
 - Pasma Babiogórskie, Pasma Policy i Pasma Podhalańskie;
- b) podprowincja „Centralne Karpaty Zachodnie” (514-515):
 - makroregion „Obniżenie Orawsko - Podhalańskie” (514.1);
 - o mezoregion „Kotlina Orawsko - Nowotarska” (514.11).

Pasma Babiogórskie ma około 50 km długości, jego najwyższym szczytem jest Babia Góra (1725 m), od której na wschód ciągnie się długi grzbiet Policy (1396 m).

Niewysokie, łączące Pasma Babiogórskie z Gorcami, Pasma Podhalańskie liczy około 30 km - jego głównym wzniesieniem jest Żeleźnica (913 m).

Kotlina Orawsko-Nowotarska stanowi najniższą i równocześnie najdalej wysuniętą na północ część Kotliny Podhala. Jej powierzchnia to 369 km². Płaskie dno kotliny wyścielone jest trzema poziomami stożków glacyfluwalnych, powstałych z materiału wynoszonego z Tatr. Zachodnia część odwadniana jest przez Orawę (dorzecze Dunaju), wschodnia przez Dunajec (dorzecze Wisły). Część dna kotliny zajmują torfowiska wysokie.

Wysokość najniżej położonego punktu w gminie wynosi 600 m n.p.m., a najwyższym wzniesieniem w gminie są Działy Orawskie opadające z pasm Policy (1390 m n.p.m.).

I.4 Mikroklimat

Cechą charakterystyczną regionu jest surowy górski klimat z niskimi temperaturami powietrza, częstymi i obfitymi opadami śniegu oraz długim okresem zalegania śniegu w sezonie zimowym. Zimy są mroźne, często pojawiają się mgły. W czasie sezonu letniego, przeciętne temperatury niższe są od temperatur w pozostałych częściach kraju. Ze względu na zjawisko inwersji - czyli wzrost temperatury wraz z wysokością - okres wegetacji roślin jest bardzo krótki, wynosi 200-210 dni. Częstym zjawiskiem są wiejące wiatry: halny, a także orawiak. Średnie roczne sumy opadów to ok. 900 mm. Najbardziej deszczowym miesiącem jest lipiec, najmniej opadów przypada na miesiące zimowe. Obszar charakteryzuje się również występującym często zachmurzeniem, kształtującym się na poziomie około 50%.

I.5 Uwarunkowania hydrologiczne

Hydrograficznie, gmina Jabłonka leży w dorzeczu Czarnej Orawy, tj. nad Czarną Orawą (Jabłonka, Orawka, Podwilk) i jej dopływami: Chyżnym, Syhlcem i Zubrzycą. Należy podkreślić, że teren gminy należy do zlewiska Morza Czarnego, co jest ewenementem na skalę ogólnopolską. Warto także pamiętać, iż przy zachodnich granicach Jabłonki znajduje się ogromny sztuczny zbiornik wodny, Jezioro Orawskie, zwane też Morzem Orawskim. Powstało ono poprzez wybudowanie w latach 1941-1953 tamy u zbiegu Białej i Czarnej Orawy. Środkowa część jeziora tworzy zaplecze dla dużego centrum turystyki i rekreacji. Czarna Orawa powstaje przez połączenie trzech źródłowych potoków: Orawki, Bębeńskiego Potoku i Bukowińskiego Potoku. Orawka bierze swój początek pod szczytem Żeleźnicy (912 m), a tworzą ją potoki: Czarna Woda i Głęboki. Potok Bębeński odwadnia południowe stoki Beskidów (769 m), a Bukowiński wypływa na wysokość 790 m w pobliżu wsi Bukowiny. Pomędzy Podwilkiem a Jabłonką, Czarna Orawa przyjmuje kilka mniejszych potoczków. Dopiero w Jabłonce wpływa do niej duży prawobrzeżny dopływ górski Zubrzyca, biorący początek na południowych stokach wschodniej części Pasma Babiogórskiego. Drugim górskim potokiem uchodzącym do Czarnej Orawy jest Syhleć, płynący przez Lipnicę Małą

(źródła na południowych stokach Babiej Góry i pod Sokolicą). Nieco niżej wpływa do Czarnej Orawy potok Lipnica, który powstaje z cieków Kiczory i Przywarówki.

Tabela 1. Dopływy Czarnej Orawy na terenie gminy Jabłonka w 2008 r.

Nazwa	długość w gminie (km)
potok Zubrzycki	15
potok Syhleć	14
potok Chyżny	7
potok Piekielnik	5

Źródło: Program Ochrony Środowiska dla gminy Jabłonka na lata 2004-2015

Reżim hydrologiczny rzek i potoków w gminie określany jest, jako reżim niewyrównany z wezbraniem wiosennymi, letnimi i zimowymi oraz z deszczowogruntowym zasilaniem. Wybitnie niewyrównany odpływ w cyklu rocznym i wieloletnim, długotrwałe okresy niskich przepływów i wysokie wezbrania powodują, że wykorzystanie tych wód jest trudne. Rozwój gospodarczy regionu i związany z tym wzrost zapotrzebowania na wodę spowoduje konieczność regulacji większości wód powierzchniowych.

Ciekawostką hydrologiczną są źródła skalne w masywie Babiej Góry. Źródła te występują w górnych częściach Pasma Babiogórskiego, dowodząc znacznej zdolności gromadzenia wód przez piaskowiec magurski. Woda podziemna, zebrana w skalnych częściach Babiej Góry, krąży w strefie powierzchniowej, pociętej szczelinami tektonicznymi i wietrzeniowymi. Największa ich ilość znajduje się na pograniczu grzbietu i górnej części południowej i północnej stoku. Woda, powstająca na skutek częstych i obfitych opadów deszczu oraz topnienia pokrywy śnieżnej, wsiąka w podłoże i długo krąży na znacznych głębokościach. Po natrafieniu na wkładki trudno przepuszczalnych łupków ujawnia się na powierzchni w postaci skalnych źródeł (wykapów). Wyrównana wydajność tych źródeł przez cały rok (1-5 l/s) wskazuje na dużą stabilność zasobów wód podziemnych, a stała ich temperatura (około 3°C) dowodzi, że krążenie wody jest głębokie i wynosi do kilkunastu metrów. Stopień mineralizowania skalnych źródeł pozostaje – w porównaniu do wszystkich innych źródeł babiogórskich – mały i wynosi około 50 mg/l. Źródła skalne występują we wszystkich większych żlebach i niszach skalnych.

Czystość wód

Badania kontrolne rzeki prowadzone są w przekroju granicznym poniżej ujścia Piekielnika w km 25+000. Stan czystości wód odnosił się do:

- substancji organicznych (charakteryzowanych wskaźnikami: BZT - 5, ChZT - Cr, ChZT-Mn oraz tlenem rozpuszczonym);
- składników zasolenia (określanego zawartością chlorków, siarczanów i substancji rozpuszczonych);
- ilości niesionych zawiesin;
- substancji biogenych (do których zaliczane są: azot amonowy, azot azotynowy, azot azotanowy, azot ogólny, fosforany i fosfor ogólny);
- substancji specyficznych (czyli spowodowanych przez związki fenolowe i metale);
- ciężkie: chrom ogólny, cynk, kadm, miedź, nikiel, ołów, rtęć).

Tabela 2. Klasyfikacja jakościowa wód rzeki Czarna Orawa w 2007 r.

Punkt pomiarowo-kontrolny	Liczba km biegu rzeki	Substancje organiczne	Zasolenie	Zawiesiny	Substancje biogenne	Substancje specyficzne	Ocena wg kryteriów fiz.-chem.	Stan sanitarny	Wskaźniki hydrologiczne	Ocena ogólna
Jabłonka	25	III	I	III	I	VII	III	III	II	III

Źródło: Program Ochrony Środowiska dla gminy Jabłonka na lata 2004-2015.

Wody podziemne

Zasoby wód podziemnych w gminie pochodzą ze zbiornika nr 440 „Nowy Targ” oraz zbiornika nr 445 „Magura - Babia Góra”. Zbiornik 440 zasila południową część gminy, natomiast zbiornik 445 część północną.

Zbiornik nr 440 - znajduje się w utworach czwartorzędowych, związanych z dolinami rzecznyymi i z kopalnym systemem dolin. Jest zbiornikiem o porowym charakterze ośrodka, zlokalizowanym w holocenijskich utworach piaszczystych i piaszczysto-żwirowych, lokalnie zaglinionych. Wykazuje zróżnicowaną naturalną odporność na zanieczyszczenia. Zbiornik 440 związany z doliną kopalną występującą w obrębie Kotliny Nowotarskiej jest stosunkowo najzasobniejszy, spełniający kryteria podstawowe wydzielenia GZWP. Miąższość utworów wodonośnych waha się w nim od kilku do ponad 100 m, a wydajność pojedynczych studni może dochodzić do 70 m³/h. Skrajna, wschodnia część zbiornika znajduje się obecnie w granicach cofki zbiornika „Czorsztyn”. Dla większości zbiorników czwartorzędowych brak jest izolującej pokrywy w stropie warstw wodonośnych, co ułatwia przenikanie zanieczyszczeń z powierzchni ziemi do wód podziemnych.

Zbiornik nr 445 - zbiornik w obrębie Karpat fliszowych, wydzielony według kryteriów indywidualnych, ze względu na potrzebę ochrony najbardziej wydajnych partii skał, jako

źródła zaopatrzenia w wodę pitną. Skałami zbiornikowymi są spękane gruboławicowe piaskowce i łupki. Woda w warstwach jest typu szczelinowo – porowego. Zbiorniki fliszowe nie są chronione w sposób naturalny, stąd są silnie narażone na zanieczyszczenia przenikające z powierzchni terenu.

II Liczba ludności

II.1 Liczba ludności w gminie

Gminę Jabłonka w 2008 r. zamieszkiwało 17 659 ludności, tj. o 2 952 więcej niż w 2003. Wzrost liczby ludności w omawianym okresie wyniósł 20%. Aby lepiej uzmysłwić sobie szybkość zwiększania się populacji gminy, należy zestawić dostępne dane z porównywalnymi danymi dla powiatu nowotarskiego, województwa małopolskiego i Polski. Ponieważ Główny Urząd Statystyczny w momencie opracowywania Planu Odnowy Miejscowości nie udostępnił jeszcze wskaźników za rok 2008, dlatego niezbędne jest porównanie wzrostu liczby ludności w latach 2003-2007. I tak, dla gminy Jabłonka wyniósł on 16,9%, tj. zdecydowanie więcej niż w powiecie nowotarskim (1,7%), województwie małopolskim (0,8%) czy Polsce (-0,1%).

Tabela 3. Liczba ludności w gminie Jabłonka w latach 2003-2008.

Gmina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	wskaźnik zmian w latach 2003-2008
Jabłonka	14 707	15 341	15 962	16 509	17 194	17 659	20,0

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

II.2 Liczba ludności w miejscowości

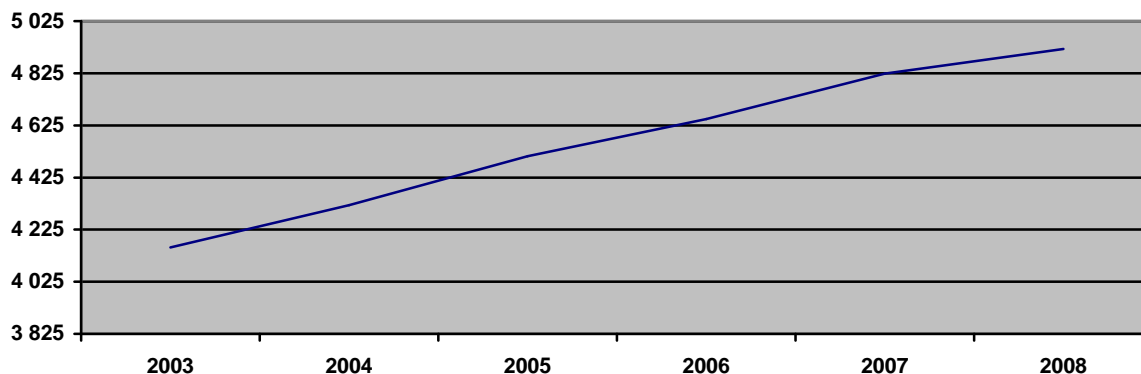
W 2008 r. miejscowość Jabłonka zamieszkiwało 4 918 ludności – to o 761 (18,3%) mieszkańców więcej niż w roku 2003. Widać zatem, że wzrost ludności w miejscowości następował jeszcze szybciej niż w gminie.

Tabela 4. Liczba ludności w miejscowości Jabłonka w latach 2003-2008.

Nazwa miejscowości	2003	2004	2005	2006	2007	2008	wskaźnik zmian w latach 2003-2008
Jabłonka	4 157	4 319	4 507	4 649	4 824	4 918	18,3

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

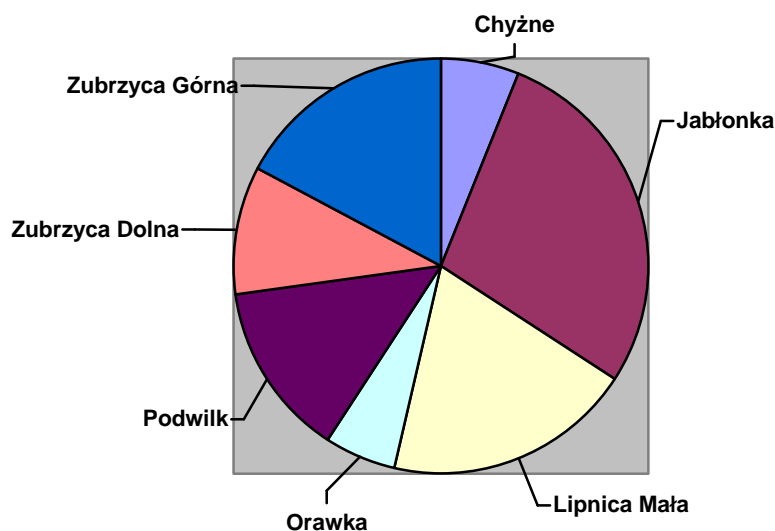
Liczba ludności sołectwa Jabłonka
w latach 2003-2008

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

Miejscowość Jabłonka posiadała najwięcej mieszkańców spośród pozostałych sołectw gminy – w 2003 r. ludność wsi stanowiła 28,2% ludności całej gminy, cztery lata później odsetek ten wyniósł minimalnie mniej – 28,0%.

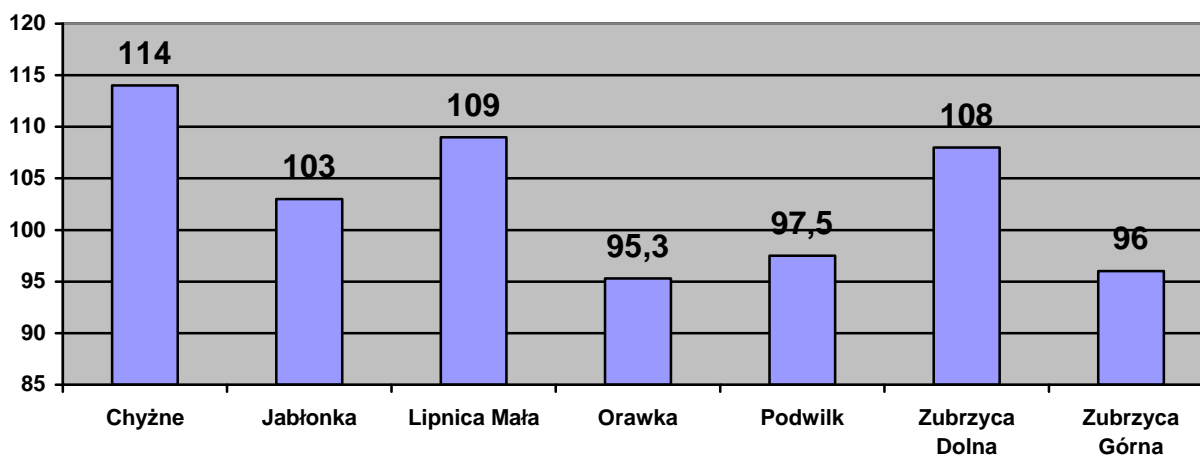
Liczba mieszkańców poszczególnych miejscowości gminy
Jabłonka w 2008 r.

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

W miejscowości na 100 mężczyzn przypadają 103 kobiety – jest to wynik przeciętny na tle pozostałych miejscowości. Największa dysproporcja występuje w Chyżnem, gdzie na 100 mężczyzn przypada 114 kobiet. Zupełnie odwrotna sytuacja ma miejsce w Orawce, gdzie przedstawicielki płci pięknej znajdują się w liczebnej mniejszości (95 kobiet na 100 mężczyzn).

**Liczba kobiet na 100 mężczyzn w miejscowościach gminy Jabłonka
w 2007 r.**

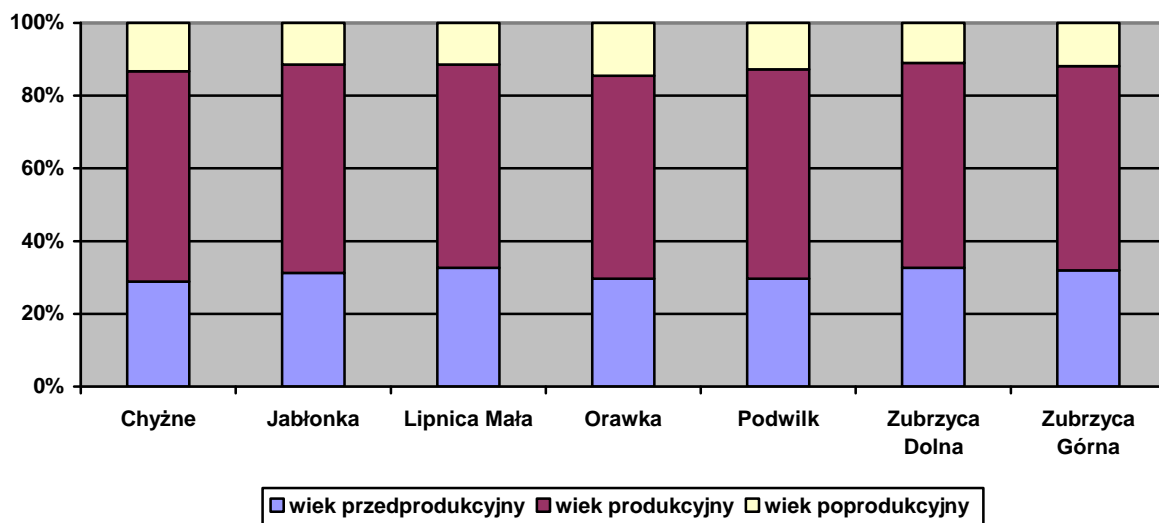

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

Miejscowość Jabłonka charakteryzuje się wysokim odsetkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym – 31% mieszkańców to mieszkańcy, którzy nie przekroczyli jeszcze 20. roku życia. 57% ludności znajduje się w wieku produkcyjnym (dla kobiet trwa on od 20. do 60. roku życia, dla mężczyzny – od 20. do 65.). Wiek poprodukcyjny osiągnęło 11% ludności miejscowości.

Najwyższy odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym charakteryzuje miejscowość Zubrzycę Dolną (32,6%), w Podwilku znajduje się proporcjonalnie najwięcej mieszkańców w wieku produkcyjnym (57,5%), zaś ludność w wieku poprodukcyjnym najliczniej reprezentowana jest w Orawce (14,5%).

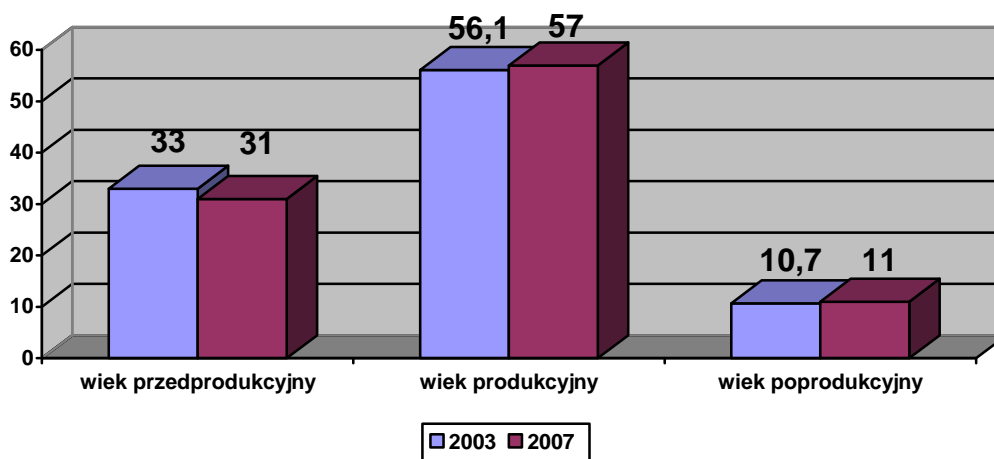
Struktura wieku mieszkańców miejscowości gminy Jabłonka w 2007 r.

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

Od 2003 r. do 2007 r. w miejscowości udział ludności w wieku przedprodukcyjnym zmniejszył się o dwa punkty procentowe. Zwiększył się za to odsetek mieszkańców w wieku produkcyjnym (o jeden punkt procentowy) oraz w wieku poprodukcyjnym (o 0,3 punktu).

Struktura wieku ludności miejscowości Jabłonka w 2003 i 2007 r. (udział procentowy)

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

III Historia

III.1 Historia gminy i miejscowości Jabłonka

Na przełomie XV i XVI w., w wyniku tzw. kolonizacji wołoskiej, na tereny Górnej Orawy dotarli Wołosi. Były to grupy etniczne, zamieszkujące pierwotnie Półwysep Bałkański, posługujące się językami wschodnioromańskimi. Przedstawiciele tychże grup wywodzili się ze zromanizowanej ludności dackiej, trackiej i iliryjskiej. Wołosi przywędrowali na Orawę najprawdopodobniej w wyniku zajmowania Bałkanów przez Turków. Wołosi, prowadzący dotychczas pasterski tryb życia, ze względu na znaczne różnice klimatyczne między Karpatami a Bałkanami, zmuszeni byli zakładać stałe wsie, lokowane na prawie wołoskim. Zasadzca wsi zostawał jej tzw. kniazem (odpowiednikiem sołtysa), zaś grupie wsi wołoskich położonych w dobrach jednego właściciela ziemskiego (tzw. krainie wołoskiej) przewodził tzw. krajnik, na zachód od Dunajca zwany wajdą lub wojewodą wołoskim. Książ miał uprzywilejowaną pozycję gospodarczą i dość szerokie uprawnienia władcze wobec ludności swej wsi, decydował chociażby o osobie proboszcza miejscowej cerkwi. Obowiązki właścicieli użytkowych wobec właściciela zwierzchniego były dopasowane do specyfiki gospodarki pasterskiej - ilość pańszczyzny była ograniczona do minimum, zaś czynsz uiszczano w produktach pasterskich (owcach, skórach, wełnie, serach). Różnice w stosunku do wsi lokowanych na prawie niemieckim zanikły pod koniec średniowiecza. Osady wołoskie były małe, stosunkowo rzadko rozrzucone, typu niemal wyłącznie wiejskiego.

Jako pierwsza na terenie Górnej Orawy powstaje osada Jabłonka, założona w 1558 r. przez sołtysa Sebastiana Jabłonkowskiego, przybyłego ze Śląska. Wcześniej, od 1368 r., na polecenie króla Kazimierza Wielkiego urzędował tutaj tzw. strażnik solny nadzorujący wywóz soli z kopalń w Wieliczce i Bochni. W XV w. biegnący tędy trakt handlowy zyskał nazwę „Szlaku solnego” lub „Drogi miedziowej”, którą do Krakowa sprowadzano miedź z kopalń w Bańskiej Bystrzycy oraz przewożono na południe sól z kopalni w Wieliczce. Rozwój osady następował relatywnie szybko, a to ze względu na dogodne położenie geograficzne, uprawę lnu oraz produkcję płótna. Niewątpliwie ważną rolę w tym procesie odegrali także pełtnicy, czyli orawscy flisacy, zajmujący się spływem drzewa z babiogórskich lasów. Większość mieszkańców utrzymywała się jednak z uprawy nieurodzajnej ziemi.

Na przełomie XVI i XVII w. powstają dalsze osady: Podwilk i Orawka (1585 r.), Zubrzyca (1605 r.), Lipnica (1609 r.) oraz Chyżne (1614 r.). Osadnicy na teren polskiej Orawy przybywali m.in. z Kotliny Żywieckiej i Podhala. Długie lata rozbiorów Polski, surowe warunki klimatyczne, nieurodzajne gleby złożyły się w XIX w. na masowe emigracje w celach zarobkowych na Węgry, do Prus i Ameryki. W 1918 r. na Orawie powstała Polska Rada Narodowa, domagająca się przyłączenia ziem orawskich do ojczyzny. Początkowym zamysłem było przeprowadzenie plebiscytu, jednak ostatecznie o podziale Orawy zdecydowała Rada Ambasadorów w 1920 r. W chwili wybuchu II wojny światowej cała Górna Orawa znalazła się w granicach państwa słowackiego. Do Polski powróciła w 1945 r.

III.2 Orawscy pełtnicy

Słowo *pełtnik* oznaczało tratwę lub flisaka, wiązało się ze spływem drzewa z babiogórskich lasów w celu sprzedaży go w odległych miastach, także zagranicznych. Jak wyglądał ten proces? Wraz z nastaniem wiosny, miejscowa ludność – przede wszystkim mężczyźni – zajmowała się składaniem pełt i ich transportem. Mieszkańcy Jabłonki korzystali ze śluzy znajdującej się na Czarnej Orawie powyżej Gęstych Domów i w Połhorzu na Gługockach. Tam, przy śluzie najpierw łączono grube pnie drzew. Wykorzystywano do tego ręczne piły, świder, cieśllice lub rąbanice. Tak wspomina pracę przy jazie w Jabłonce Antoni Grelak: *"W czasie wiosennego przyboru wody wrzała praca nad rzeką, spuszczano z uwięzi jeden pełt za drugim, przygotowywano dalsze. Trzeba było się spieszyć, wykorzystać wysoki poziom wody, trzeba było i nocować przy ogniskach."* Początek spływu był bardzo trudny – a to ze względu na kręte koryto i niski poziom wody. Sterowanie pełtem wymagało dużej sprawności fizycznej, doświadczenia i znajomości rzeki. Od Ujścia spływ był łatwiejszy, ale na Dolnej Orawie w pobliżu wsi Parnica rzeka znowu stawała się niebezpieczna, groźna i zdradliwa. Kręte i wąskie koryto, pokryte licznymi wirami i potężnymi głazami było prawdziwym wyzwaniem dla pełtników. Rzeka miała kamieniste, raz płytkie raz głębokie dno. Bardzo niebezpieczne miejsce było również koło miejscowości Streczno, gdzie zimna woda zawsze wdzierała się na tratwy.

Drzewo dostarczano do Kralowian – tam znajdowała się przystań. Doświadczeni pełtnicy często płynęli dalej rzeką Wag do Żyliny, a nawet już Dunajem aż do Pesztu. Taka wyprawa mogła więc trwać kilka tygodni. Podczas niej, pełtnicy niemal nie schodzili ze swych tratw. Jedynie późnym wieczorem dobijano do brzegu, nocowano zaś na pełtach. Na pniach

przygotowane było palenisko (kamienie obłożone wilgotną gliną), niektórzy brali na tratwę niewielki żelazny piecyk.

III.3 Znane osobistości gminy i miejscowości Jabłonka

Ferdynand Machay

Zdjęcie 1. Ks.
Ferdynand Machay

Ferdynand Machay, późniejszy kapłan, urodził się 4 maja 1889 roku w Jabłonce na Orawie, wtedy jeszcze pod panowaniem austro-węgierskim. Tamtejsza ludność pod koniec XIX wieku była w większości pochodzenia polskiego, choć duża jej część uważała się za Słowaków. W domu używano rodzimej gwary, a w szkołach i urzędach panował język węgierski.

Madziaryzacja ta dotknęła także Ferdynanda, który kształcił się w gimnazjum w Trzcianie (Trstena), będąc jednocześnie alumnem seminarium duchownego w Budapeszcie. Na szczęście jako młody węgierski kleryk, spotkał Jana Bednarskiego i Juliana Teisseyre'a - pionierów podnoszenia świadomości narodowej na Spiszu i Orawie.

Jako ksiądz działał na rzecz przyłączenia terenów Orawy i Spisza, zamieszkałych przez etnicznie polską ludność, do niepodległej Polski. Uświadamiał tej ludności jej obowiązki względem Ojczyzny i utwierdzał w patriotycznych działaniach.

Był głównym delegatem polskich górali na konferencji pokojowej w Paryżu. Jako duszpasterz przebywał kilka lat w parafiach orawskich: Bukowinie-Podszklu i Lipnicy Wielkiej. Po pobycie we Francji - gdzie pełnił funkcję duszpasterza emigrantów - powrócił do Polski wiążąc się na stałe z Krakowem. Został sekretarzem Ligi Katolickiej, a także redaktorem naczelnym diecezjalnego tygodnika „Dzwon Niedzielny”. Dużo pisał, pracował naukowo i działał charytatywnie. Jego największe prace to: „Rozwiązanie kwestii społecznej” (praca doktorancka), „Zadania duszpasterskie świeckich”, „Dogmatyczne podstawy Akcji Katolickiej”.

Jego patriotyczna i społeczna działalność została uhonorowana przyznaniem mu godności senatorskiej przez prezydenta Ignacego Mościckiego. Podczas drugiej wojny światowej orawski kapłan pomagał ludziom żyjącym w nędzy, opiekował się krakowską inteligencją. Sam był prześladowany przez hitlerowców. Pod koniec wojny arcybiskup Sapięha mianował księdza Ferdynanda Machaya archiprezbiterem kościoła Mariackiego w Krakowie. Poświęcił się całkowicie pracy na rzecz krakowskiej bazyliki i jej parafian.

Swoje powołanie kapłańskie wypełniał aż do śmierci w 1967 roku. W ostatnie drodze na salwatorski cmentarz towarzyszyły mu tysiące krakowian.

Andrzej Haniaczyk

Postać nierozzerwalnie związana z regionalnym zespołem wokalnno-tanecznym „Małe Podhale”, kierująca nim od momentu powstania zespołu, tj. od 1953 r., aż do teraz. Wykonuje instrumenty pasterskie – rogi, trombity (od lat 60. XX w.). Instrumenty prezentowane były na wystawach podczas „Sabałowych Bajań” oraz na wystawie w Muzeum Orawski Park Etnograficzny (2003 r.) i Radomiu (2004 r.). Zajmuje się również folklorem muzycznym i tanecznym. Dwukrotnie otrzymał Nagrodę Ministra Kultury i Sztuki, a w 1980 r. Nagrodę Prezesa Rady Ministrów. Dziesięć lat później nagrodzony został także Orderem Uśmiechu. W 2008 r. uhonorowany został Nagrodą Oskara Kolberga za zasługi dla kultury ludowej. Jest członkiem Stowarzyszenia Twórców Ludowych.

C Inwentaryzacja zasobów służących odnowie miejscowości

IV Walory przyrodnicze

IV.1 Walory przyrodnicze gminy i miejscowości

Gmina Jabłonka skupia w swych granicach cenne elementy naturalnego środowiska przyrodniczego. Dlatego też całość gminy uznana została jako obszar chronionego krajobrazu. Oznacza to, że obszar ten podlega zagospodarowaniu w sposób zapewniający uzyskanie pożądanego stanu równowagi w przyrodzie. Ochrona przyrody realizowana jest również poprzez ochronę ginących gatunków roślin i zwierząt. Ponadto na terenie gminy indywidualną formą ochrony objęto 4 pomniki przyrody.

Odwiedzając gminę, warto zwrócić uwagę na:

- a) Chyżniańską Pustać – torfowisko wysokie położone na wschód od wsi Chyże;
- b) Bory – torfowiska wysokie, czyli obszary graniczące z Chyżnem i Piekielnikiem, będące unikatowym w skali Europy torfowiskami wysokimi, porastanymi przez wiele rzadkich i ciekawych roślin torfowiskowych;
- c) potok Jeleśnia – wypływający z torfowisk orawskich i wpadający do Jeziora Orawskiego, miejsce występowania wielu gatunków ryb;
- d) potok Czerwona Woda – nietypowy kolor wody jest efektem przepływania strumienia przez torfowiska;
- e) Czarną Orawę – rzekę przepływającą między innymi przez środek wsi Jabłonka.

Na terenie gminy znajdują się obszary objęte siecią **NATURA 2000**, tzn. takie, które są szczególnie istotne dla zachowania zagrożonych lub bardzo rzadkich gatunków roślin, zwierząt, czy też charakterystycznych siedlisk przyrodniczych, mających znaczenie dla ochrony wartości przyrodniczych Europy. Są to:

1. Babia Góra (PLH120001) – Specjalny Obszar Ochrony, obszar K (częściowo przecinający się z OSO);

2. Czarna Orawa (PLH 120002), Specjalny Obszar Ochrony, obszar B - wydzielony SOO bez żadnych połączeń z innymi obszarami Natura 2000;
3. Na Policy (PLH120012) Specjalny Obszar Ochrony, obszar B;
4. Torfowiska Orawsko-Nowotarskie (PLH120016) Specjalny Obszar Ochrony, obszar K;
5. Babia Góra (PLB120011) - Obszar Specjalnej Ochrony, obszar J - częściowo przecinający się z SOO;
6. Torfowiska Orawsko Nowotarskie (PLB120007) - Obszar Specjalnej Ochrony, obszar J.

IV.2 Babiogórski Park Narodowy

Na terenie Gminy Jabłonka znajduje się część Babiogórskiego Parku Narodowego. Z ogólnej powierzchni parku 3 392 ha w **gminie Jabłonka położonych jest 13 ha**. Park jest zabezpieczony przed negatywnymi wpływami zewnętrznymi oraz posiada połączenia z innymi regionami, korytarzami ekologicznymi umożliwiającymi migracje roślin i zwierząt dzięki utworzonej otulinie, której powierzchnia wynosi 8 432 ha. Priorytetowym zadaniem Babiogórskiego Parku Narodowego jest zachowanie istniejących, unikatowych w Polsce, naturalnych ekosystemów oraz kierowanie procesami przyrodniczymi w ekosystemach przekształconych w celu przywrócenia im utraconych układów. W Parku występują zarówno obszary, na których procesy przyrodnicze przebiegały samoistnie, jak i obszary dawniej eksploatowane gospodarczo. Zachowane pierwotne ekosystemy są wyjątkowo cenne i dlatego też objęto je ścisłą ochroną, zapewniającą im nietykalność i ochronę przed wszelką zewnętrzną ingerencją.

IV.3 Rezerwaty przyrody

Na terenie gminy Jabłonka znajdują się dwa rezerwaty przyrody:

- a) rezerwat leśny „Bembeńskie” o powierzchni 38,14ha - rezerwat chroniący fragmenty rzadko spotykanego ekosystemu boru świerkowego na torfie, podmokłe zabagnione drzewostany świerkowe z cennymi gatunkami ziołorośli;
- b) rezerwat „Na Policy” - rezerwat chroniący fragmenty naturalnych borów świerkowych, górnoreglowych. Występuje tu wiele roślin wysokogórskich oraz rzadkich gatunków fauny.

IV.4 Torfowiska Orawsko-Nowotarskie

Rozległe obszary torfowisk wysokich powstały na płaskich, bezodpływowych terenach o nieprzepuszczalnym gruncie. Torfowiska zasilane są głównie opadami deszczu – w związku z tym obszar ten charakteryzuje się ubogą ilością składników odżywczych (np. azotu). Powstały na wododziale europejskim pomiędzy zlewiskiem Morza Bałtyckiego a zlewiskiem Morza Czarnego. Najważniejszą rolę w tworzeniu torfowiska odgrywają rośliny, przede wszystkim mech torfowiec. Jego obumarłe szczątki ulegają rozkładowi bez dostępu tlenu, w wyniku czego powstaje torf. Jego grubość wynosi zazwyczaj nie więcej niż 7 metrów. Pełniąc rolę naturalnych zbiorników retencyjnych, torfowiska chronią przed powodzią i suszą. Tereny te stanowią własność prywatną i są intensywnie eksploatowane. Wykorzystuje się je na potrzeby rolnictwa, lecznictwa oraz przemysłu farmaceutycznego. Wędrowanie po torfowiskach możliwe jest dzięki istniejącej na nich ścieżce edukacyjnej „Torfowisko Baligówka”. Składa się na nią 12 przystanków, zawierających informacje o powstaniu torfowisk i tamtejszej florze oraz faunie.

Torfowiska wysokie nie przedstawiają jednolitego zespołu roślinnego ciągnącego się bez przerwy na dużej przestrzeni, ale zbudowane są z tzw. kompleksów zespołów. Jeden zajmuje niewielkie wzniesienie (tzw. kępy), drugi zakłębienia między nimi (tzw. dolinki). Kępy porośnięte są przez zespoły roślinne krzewinkowo-torfowcowe. Tworzą je przede wszystkim gatunki torfowców o wzroście kępiastym, nieznoszące zalania ani podtopienia przez wodę. Na kępach rośnie też żurawina oraz modrzewnica. Spotykana jest także wełnianka pochwowata oraz rosiczka okrągłolistna.

Liczne ciekłe wodne znajdujące się na terenie torfowisk były dawniej pełne ryb. Obecnie, po wybudowaniu zapory na Słowacji i powstaniu sztucznego zalewu na Czarnej Orawie, część z tych gatunków obniżyła swą liczebność, część prawdopodobnie przestała istnieć powyżej zapory – ze względu na brak przepławek w zaporze. Rzadko spotykanym gatunkiem w polskich wodach jest kielb Kesslera, którego złowiono w Czarnej Orawie poniżej ujścia Piekielnika.

Teren torfowisk to także doskonałe miejsce dla żab, najliczniej reprezentowanych przez żaby zielone – żabę jeziorową oraz wodną.

Na łąkach wokół torfowisk dosyć licznie występującym ptakiem lęgowym jest bekas kszyk. Obserwowane są także czaple. Czaple siwe spotyka się regularnie przez cały rok, coraz częściej zjawiają się także czaple białe. Torfowiska to również ważne miejsce dla ptaków

szponiastych. Najczęściej występującym gatunkiem jest pustułka. Charakteryzuje się ona zawisaniem i trzepotliwym lotem w miejscu. Zakłada gniazda w najmniejszych kępach drzew, w razie konieczności potrafi także zbudować gniazdo np. na kratownicach słupów energetycznych wysokiego napięcia. Od 2000 r. można zaobserwować orlika krzykliwego. Stałymi gatunkami lęgowymi polującymi na ptaki śpiewające jest krogulec i jastrząb. Nad łąkami widać także polujące błotniaki. Z nocnych drapieżników – sów – najliczniejszą jest sowa uszatka. W okolicznych lasach i skałkach gniazda zakłada największa polska sowa – puchacz. W większych kompleksach borów świerkowych występuje najmniejsza z polskich sów, sóweczka.

Z ssaków najłatwiej spotykać ryjówkę zwyczajną i ryjówkę malutką. W okolicach z większą liczbą potoków żyje rzęsorek rzeczny. Na łąkach, a szczególnie w okolicy zabudowań przebywają zębiełki. Można jednak powiedzieć, że torfowiska cechuje ubóstwo tak gatunkowe, jak i ilościowe drobnych ssaków. Z większych gatunków, na torfowiskach stale przebywają sarny, zające szaraki, lisy oraz borsuki. Jedynie przechodnie na tym terenie są jelenie oraz dziki.

IV.5 Pomniki przyrody

Na terenie gminy Jabłonka znajdują się 4 pomniki przyrody wpisane do rejestru zabytków:

- a) grupa drzew lipy – 3 szt. (o obwodzie 390 cm, 400 cm i 410 cm) i dąb (o obwodzie 400 cm) we wsi Podwilk, wł. Jolanta Grubisz-Direky, dec. RL-op. 8311/230/68 z dnia 10 VIII 1968r.;
- b) jawor (o obwodzie 380 cm) w Zubrzycy Górnej, wł. J. Waresiak, dec. RL-op. 8311/231/68 z dnia 10 VIII 1968r.;
- c) grupa drzew świerki – 4 szt. (o obwodzie 260, 276, 290, 305 cm) w Jabłonce – uroczysko „Lisie Jamy”, wł. wspólnoty leśnej, dec. RL-op. 8311/159/74 z dnia 15 XI 1974r.;
- d) jesion wyniosły (obwód 295 cm, wys. ok. 19 m) w Orawce na placu przykościelnym.

Sołectwo Jabłonka może pochwalić się 4 świerkami (o obwodzie 260, 276, 290 oraz 305 cm), rosnącymi obok uroczyska „Lisie Jamy”. Zostały one zaklasyfikowane jako pomniki przyrody decyzją RL-op. 8311/159/74 z dnia 15 XI 1974 r.

V Dziedzictwo kulturowe

V.1 Zabytki w gminie

Zakłady przemysłowe

W Muzeum *Orawski Park Etnograficzny* w Zubrzycy Górnej oprócz zabytkowych orawskich budynków mieszkalnych prezentowane są także cztery chłopskie zakłady przemysłowe. Zakłady te to: olejarnia pochodząca z Lipnicy Małej, kuźnia, tartak i folusz. Olejarnia była miejscem, w którym wyrabiano z siemienia lnianego olej. Siemię lniane tłuczono w tzw. stępach na mąkę, po czym masę podgrzewano w kociołku umieszczonym w kamiennym, kurnym piecyku i wkładano do lisicy - drewnianej prasy. Dopiero na samym końcu przez uderzanie taranami, tj. drewnianymi młotami, tłoczono olej. Orawska kuźnia to mały budynek nakryty dachem z dużym okapem, nadwieszonym nad wejściem. We wnętrzu znajduje się charakterystyczny piec, w którym miechem podsycano ogień. Nad potokiem stoją tartak i folusz. W foluszu za pomocą gorącej wody spilśniano sukno przeznaczone do wyrobu ubrań. Tartak natomiast odznacza się ciekawym mechanizmem świadczącym o wysoko rozwiniętym zamyśle technicznym ludności wiejskiej.

Rysunek 2. Tartak w Orawskim Parku Etnograficznym

Chałupy orawskie

Stojące do dziś, najstarsze chałupy orawskie znajdują się w muzeum w Zubrzycy Górnej. Najcenniejszym obiektem jest dwór Moniaków z XVII wieku. Poza tym są to drewniane chałupy Dziubka i Paś--Filipka z XIX w. , dawnych mieszkańców Jabłonki. Budynki w bryle i programie mieszkalnym są typowe dla zabudowy południowej tamtych czasów. Oba posiadają charakterystyczną wyżkę. Chałupa Alojzego Dziubka gościła chłopskim jadłem wiele osobistości i liczne grupy turystów z dalekich stron. Swego czasu umieszczona była w niej pierwsza na Orawie poczta. Domem zasobnym, świadczącym o wysiłku

Zdjęcie 3. Wnętrze chałupy Alojzego Dziubka

artystycznym włożonym w jego wykonanie, jest chałupa, zwana od nazwiska właściciela chałupą Paś-Filipka. Pochodzi ona z 1843 roku, zawiera jednakże elementy starsze, jak sosręb w alkierzu z roku 1765. W budynku tym przedstawiono dawne tkactwo orawskie. We wnętrzu, o cechach wyposażenia z lat międzywojennych, stoją trzy warsztaty tkackie, na których tkano płótno, chodniki-kobierce i sukno. Dom spełnia funkcje warsztatu produkcyjnego i pomieszczenia mieszkalnego, więc cenniejsze przedmioty, np. pościel wyprawową córki, przeniesiono do sąsiedniej „komnatki”.

Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela

Jednym z najcenniejszych zabytków gminy Jabłonka jest niewątpliwie siedemnastowieczny kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, znajdujący się w Orawce. Jest to drewniany budynek, o zrębowej konstrukcji, ze ścianami obitymi gontem, pokryty dwuspadowym gontowym dachem. Posiada jedną nawę, sklepioną drewnianym stropem z zaskrzynieniami. W pierwszej połowie XVIII w. dobudowano na osi prezbiterium murowaną kaplicę Matki Boskiej Bolesnej. Wieża izbicowa konstrukcji słupowej, z kruchtą w przyziemiu, nakryta była pierwotnie barokowym hełmem baniastym z latarnią, który jednak w 1901 r. zastąpiony został hełmem iglistym z czterema wieżyczkami po rogach. Główny ołtarz – dwukondygnacyjny – pochodzi z początku XVIII w., zdobi go wizerunek św. Jana Chrzciciela, posągi św. Wojciecha oraz św. Stanisława, a także figury świętych królów węgierskich. Wieńczy go obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. W ołtarzach bocznych znajduje się z jednej strony obraz Niepokalanej, z drugiej kopa słynnego dzieła Rubensa, Ukrzyżowanie. Organy z XVIII w. posiadają klawiaturę ręczną. Bezcennym elementem świątyni jest polichromia – cykl obrazów imitujących gobeliny, a przedstawiających sceny z życia św. Jana Chrzciciela. Obok kościoła znajduje się cmentarz grzebalny.

V.2 Zabytki w miejscowości

Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego

Dawny, drewniany, ulokowany pośrodku cmentarza kościół został zastąpiony przez świątynię p.w. Przemienienia Pańskiego, budowlę wykonaną w specyficznym stylu. Łączy on w sobie elementy tak baroku, jak i klasycyzmu. Nazywany jest – od dynastii, za której panowania miał miejsce jego triumf w architekturze – stylem józefiańskim. Jest to budynek

murowany z kamienia, otynkowany. Dach pokryty jest dwuspadową blachą, najwyższym zaś jego punktem jest wieża z hełmem baniastym, znajdująca się we frontowej części nawy. Okna są półkolistie zamknięte z witrażami pochodzącymi z okresu międzywojennego.

Ołtarz główny wykonany jest z drewna, polichromowany w stylu eklektycznym. Zamontowany w kościele został w latach 1912-1913. Środek ołtarza zajmuje obraz

Zdjęcie 4. Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego.

Przemienienia Pańskiego. W glorii ołtarza widnieje w medalionie popiersie Boga Ojca. W dużych niszach bocznych osi ołtarza widać posągi św. Cyryla i św. Metodego. W zwieńczeniu ołtarza umieszczono mniejsze figury: po lewej jest to postać św. Agnieszki, po prawej – św. Elżbiety Węgierskiej. W bocznych ołtarzach po lewej stronie wisi obraz Matki Bożej Nieustającej

Pomocy, po prawej – Figura Serca Jezusowego. Ściany i sklepienia są późnobarokowe, polichromia neobarokowa posiada motywy figuralne. Na początku XX w. do kościoła zostały dobudowane dwie czworoboczne kapliczki: w jednej z nich ołtarz św. Maksymiliana Kolbego, w drugiej – Matki Boskiej Częstochowskiej.

Architektura sakralna

Obszar miejscowości pokrywa także sieć figur oraz innych obiektów sakralnych, pochodzących z różnych okresów:

- a) figura św. Jana Nepomucena (1752 r.) – skrzyżowanie ulic Krakowskiej i Babiogórskiej;
- b) figura Matki Bożej z Dzieciątkiem (1753 r.) – ulica Wojsk Ochrony Pogranicza;
- c) figura Przemienienia Pańskiego (1762 r.), ulica Słoneczna, w pobliżu domu nr 12;
- d) figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej (1809 r.), przy kościele parafialnym;
- e) figura św. Jana Nepomucena (1809 r.), ulica Sobieskiego, w pobliżu domu nr 62;
- f) figura św. Józefa z Dzieciątkiem (1878 r.), ulica Mazurska;
- g) kapliczka Upadku pod krzyżem (początek XIX w.), ulica Krakowska, w pobliżu domu nr 58;
- h) krucyfiks (1809 r.), na środku cmentarza parafialnego;
- i) krucyfiks (1870 r.), przy drodze wojewódzkiej na Nowy Targ, w pobliżu Pasięki Oskwarskiej;

j) krucyfiks (1806 r.), ulica Słowackiego, w pobliżu domu nr 32.

Dzwonnice loretańskie

Ważny element krajobrazu wsi to drewniane dzwonnice z dzwonkiem loretańskim, zwane też dzwonicami burzowymi. Dzwonów używano zgodnie z ludowymi wierzeniami do odpędzania burz, gradowych nawałnic, które nad wieś ściągały demony zwane planetnikami. Można je spotkać także w Chyźnem, Lipnicy Małej, Lipnicy Wielkiej, Zubrzycy Dolnej i Górnej.

Zdjęcie 5. Dzwonnica loretańska.

VI Sfera kulturalna

VI.1 Zwyczaje orawskie

Wielki Post¹

Wielki Post na Orawie przeżywany był w duchu pokuty i umartwiania. Tuż przed Środą Popielcową gospodynie wypalały rondle w ogniu, aby nie pozostał na nich nawet zapach po smalcu, gdyż w Wielkim Poście jadło się tylko postne potrawy (bez omasty). Jedynym tłuszczem, którego można było używać był olej lniany. W domach bogatszych gospodarzy do maszczenia używano także masła. Często na Wielki Post robiono zakwas z żytniej mąki, z którego gotowano żur. Innymi postnymi potrawami była jałowa kwaśnica z ziemniakami i gotowany bób. Także wnętrza domów przybierały bardziej smutny wygląd. Zauważyć to można było w białej izbie, z której na czas Wielkiego Postu zniknęły wszelkie ozdoby, przede wszystkim kwiaty, którymi często były przystrojone obrazy i liczne serwety zdobiące wnętrza orawskich domów. Na uwagę zasługuje również zwyczaj robienia śmiertecki.

W czwartą niedzielę Wielkiego Postu, zwaną białą niedzielą albo śmiertną, dziewczęta robiły kukłę na rusztowaniu w kształcie krzyża. Oblekano ją słomą i przystrajano rekwizytami upodabniającymi ją do kobiecej postaci. Do ręki dawano jej kosę. Z tak przygotowaną śmiertecką, dziewczęta ubrane na białą, wędrowały po wsi wstępując do poszczególnych domów. Śpiewano przy tym piosenkę:

*Sła śmiertecka z miasta
Pon Jezus do miasta.
Dziywcynta jom noso
O jojecka proso.*

Gospodynie wychodziły z domów i wręczały dziewczynom jajka do koszyków. Po powrocie z takiego obchodu lalkę rozbierano albo topiono w potoku. Było to symboliczne zniszczenie zimy – pory roku, w której wszystko obumiera.

Oprócz obrzędu śmiertecki znany był obrzęd warzenia żuru. Napełniano putnię (rodzaj drewnianego wiadra) wodą zmieszana z popiołem lub błotem. Następnie któryś

¹ http://orawski.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=145&Itemid=16

z chłopaków kładł ją pod drzewem, a sam wspinał się na nie, prosząc któregoś z obserwatorów o podanie putni. Kiedy ten spełnił prośbę, zawartość putni lądowała na jego głowie. Istniał także zwyczaj wieszania na drzewie Judasza, którego bito kijami, a potem topiono.

Wielki Tydzień²

Kwietna Niedziela

W tym dniu święciło się w kościele kycicki. tj. ozdobione wiązki gałązek wierzbowych z pączkami. Na Orawie nie było zwyczaju wykonywania wysokich palm. Do bukietu bazicek należało dodać gałązkę jałowca, którą trzeba na wiosnę umieścić pod pierwszą skibę. Miało to zapewniać urodzaj plonów. Również wtedy wykonywano bicz, którym okręcano wiązkę kycicek. Bicz ten został poświęcony razem z palmami. Kiedy pasterz wyganiał bydło, posługiwał się właśnie tym biczem, co miało zapewnić pomyślność w tej pracy.

Zielony Czwartek

W tym dniu, gdy w kościele zawiązywano dzwony, owijano drzewa owocowe sznurem i oblepiano ciastem. Miało to zapewnić urodzaj owoców. Na Orawie znany był również zwyczaj palenia Judasza. W Wielki Czwartek, nazywany też Zielonym Czwartkiem, chłopcy uderzając kołatkami nieśli przez wieś kukłę, która miała obrazować Judasza. Często kukła ta była wieszana na dzwonnicy, później z niej zrzucana, bita kijami i palona na ognisku. Jeżeli sprzyjała pogoda, kobiety szybko siały kapustę, by zdążyć przed zawiązaniem dzwonów. Wtedy to główki kapusty powinny obrodzić.

Wielki Piątek

W Wielki Piątek istniał zwyczaj mycia się w potoku, czasem też wodę z rzeki przynoszono do domów. Ta niecodzienna higiena symbolizowała wewnętrzne oczyszczenie się człowieka. W niektórych wioskach przed wschodem słońca kąpano również w rzekach konie. Obmycie zwierząt wodą miało im dać siłę i zdrowie. Znany był także zwyczaj robienia masła w nocy z piątku na sobotę. Robiły je kobiety ubrane tylko w koszulę. Po dodaniu ziół powstawało z niego lekarstwo na wiele dolegliwości. Bogatsi gazdowie w ten dzień zabijali świnie i przygotowywali mięso i kielbasy na święta.

² http://orawski.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=160&Itemid=16

Biała Sobota

Wielka sobota określana była również jako Biała Sobota. Każda rodzina święciła wówczas jedzenie w kościele. Na Orawie nie ma zwyczaju malowania pisanek. Jajka barwi się tylko w wywarze z listków cebuli i nożykiem wyskrobuje się różnorodne motywy zdobnicze. Oprócz jajek święcono chrzan, sól, masło, kielbasę, słoninę, chleb, kołacz i ser. Potrawy te niosły do święcenia najczęściej dzieci w pięknie przyozdobionych koszykach wiklinowych. Do zwyczajów w czasie wieczornej rezurekcji należy również obrywanie przez myśliwych frędzli z chorągwi kościelnych, w celu zapewnienia sobie szczęścia na polowaniu. Strzępy te przyprawiano następnie do flinty.

Wielka Niedziela

W Wielką Niedzielę, gdy gospodarz wrócił z kościoła, kropił bydło święconą wodą. Wszyscy spiechli się po rezurekcji do domów. Wierzono bowiem, że kto pierwszy wróci do swojego gospodarstwa, ten najwcześniej zakończy prace wiosenne. W tym dniu niczego nie robiono, nie sprzątano, nie ścielono łóżek, nikt nikogo nie odwiedzał. Tradycyjną potrawą wielkanocną, którą jadało się po powrocie z kościoła, była chrzanówka. Składała się z tartego chrzanu, pokrajanych w kostkę jajek, słoniny i kielbasy. Wszystkie te składniki zalewane były następnie kwaśnicą. Przy spożywaniu tejże potrawy nie należało się krzywić, gdyż to oznaczało, iż jest się grzesznym. Przed obiadem dawano bydłu święcony chrzan z chlebem, a kurom zaś sypano ziarno z obręczy.

Boże Narodzenie

Przebogate zwyczaje towarzyszące grudniowym świętom są na ogół znane, chociaż wiele z nich już powoli zanika. Po dniu św. Łucji następował tydzień uboższy w zwyczaje, ale za to wypełniony był praktycznymi przygotowaniami do świąt. W domu u rektora pachniało opłatkami, które sam wypiekał na specjalnych patelniach (zwanymi paściami opłatkowymi). Robił je z własnej mąki lub dostarczanej przez gazdów. Zwykle wypiekał dwa rodzaje opłatków - wodne i cukrowe. Rozprowadzał je, odwiedzając osobiście rodziny lub posyłał wynajętego parobka czy też dzieci.

Według ludowej meteorologii dzień św. Tomasza (21 grudnia) jest najkrótszym dniem w roku. Na Orawie dzień ten jest uznawany za święto lasu. Do dziś obowiązuje porzekadło: *Na Toma siedź doma* - nie należy iść wtedy do lasu, gdyż mogło tam spotkać człowieka nieszczęście. Według dawnych przekonań był to dzień dobry do klucia świń (świniobicia). Gazdowie mawiali wtedy: *Jedno z chlewa, sto do chlewa*. Gaździna natomiast 21 grudnia szła

o poranku do kurnika. Tam ukradkiem zbierała trzozki i wkładała je do gniazd kurzych, żeby drób dobrze znosił jajka przez cały rok. Do studni z kolei wrzucała szczyptę soli, by zapewnić czystą i zdrową wodę dla całego gazdostwa. Uważnie obserwowano niebo: zaćmione oznaczało pełne stodoły, wielki i świetlisty księżyc zapowiadał nieurodzaj. Mnóstwo gwiazd przepowiadało z kolei dużo robactwa, ale także wiele narodzin zwierząt i piękne trawy. Zaciągnięte niebo sygnalizowało dużą ilość mleka od krów. Wielkie śniegi i sędzielina na drzewach - urodzaj jabłek i innych owoców. Źle wróżyła mgła: gdy była na wierzchach, miało umrzeć wiele starych, a gdy w dziedzinie - młodych ludzi. W domach odkładano moment zapalenia światła, gdyż wierzono, że tam, gdzie najwcześniej się ono zaświeci, będzie dużo robactwa. Ludzie w tym dniu obawiali się również przyjscia żebraka - ponoć przynosił nieszczęście. Gdy jednak zjawił się, rzucali przed niego miotłę zrobioną z chojny jodłowej, tym samym odczyniając czary. Gałązki jedliny zatykano także za drzwi, na powalę lub kładziono je w stajni., by odpędzić złe duchy. W tych celach odrzwia nacierano także czosnkiem.

Najważniejszym dniem był jednak 24 grudnia. Obowiązywał wtedy post aż do obiadu wigilijnego. Przez dzień jedzono jedynie trochę warzonego bobu. Zasada ta była ściśle przestrzegana, powstało nawet powiedzenie na tę okazję: *Rozek się najod- we Wilijo*. Od rana w gospodarstwie rozpoczynały się różne obrzędy, które miały znaczenie magiczne i symboliczne. Od przebiegu Wigilii miał zależeć cały nadchodzący rok. Ważną rzeczą stanowiło pieczenie przez gaździny chleba. W niektórych domach wkładano do pieca tyle bochenków, ilu było ludzi w domu, a do każdego chleba zatykali ząbek czosnku. W którym chlebie czosnek oczerniał - ten miał zachorować lub umrzeć. Często przy wkładaniu chleba do pieca gaździna uderzała łopatą w powalę mówiąc:

Gody, gody nowy rok.

Niek tak be przez cały rok.

Miało to oczywiście oznaczać pomyślność dla danej rodziny. Niektóre gaździny piekły jeden mniejszy chleb, przeznaczony dla pokrewnych dusz. Wigilia, Boże Narodzenie i Nowy Rok - to dni uważane za początek nowego etapu w całorocznym życiu rodziny. Domy zaczynały nabierać odświętnego wyglądu i nastroju, a to głównie dzięki podłaznikowi - dziś zwanym drzewkiem bądź choinką. Po Wigilii wnoszono go na gnój, co miało oznaczać jego wegetacyjną siłę. Jeszcze do niedawna można było zobaczyć na Orawie rozebrane już drzewko, wbite w stertę nawozu. Wszystkie zabiegi skupiały się wokół przygotowań do

obiadu wigilijnego, który musiał być gotowy przed ukazaniem się pierwszej gwiazdki. W kącie stawiano nieomłócony snopek. Jedzono dwanaście potraw na lnianym obrusie, z którego na wiosnę siano ziarno. Gazda do kroja (piętki) chleba wkładał cosnok, kawałek opłatków, miód i wszystko kładł pod drzewko. Łamał to na połowę - jedna była przeznaczona do włożenia pod skibę podczas pierwszej orki, a druga na leczenie. Resztkami wigilijnych potraw dzielono się także ze zwierzętami domowymi i polnymi.

Oczywiście wielu wierzyło, że zwierzęta o północy rozmawiają ludzkim głosem. Wtedy gazda dowiadywał się różnych rzeczy o sobie i o swojej rodzinie.

VI.2 Strój orawski

Strój mieszkańców Górnej Orawy posiada pewne podobieństwa ze strojem podhalańskim, żywieckim, spiskim oraz słowackim. Widoczne są także wpływy węgierskie. Cechą wspólną dla wszystkich strojów karpackich są elementy wołoskie, które zwłaszcza w ubiorze męskim są najbardziej charakterystyczne i widoczne zarówno u górali karpackich oraz bałkańskich. Orawski strój należał do bardzo zróżnicowanych i bogatych - inny dla poszczególnych wsi, wieku i stanu oraz zamożności.

Obok tych wspólnych cech w ubiorze całego terenu górskiego, w orawskim odzieniu odnaleźć można elementy specyficzne. Strój mieszkańców Górnej Orawy pod koniec XIX wieku składał się z koszuli szytej z lnianego płótna samodziałowego, na którą wkładano kamizelkę nazywaną prucnikiem lub prucikiem, zapinaną w białe porcelanowe lub srebrne guziki. Spodnie szyto z sukna: najpierw samodziałowego, później domowej roboty, a następnie z wysokogatunkowego, fabrycznego tzw. bystrzyckiego, wyrabianego w Bystrzycy na Słowacji. Krój portek był podobny jak na Podhalu: zwężał się ku dołowi, gdzie nogawice rozcinano dla łatwiejszego ubierania. Z przodu portki te miały dwa przypory przykryte klapami zwanymi zawrotami lub zakładami. Zdobienie portek było różne i odmienne w zależności od tego, z jakiej miejscowości pochodził ich właściciel. Parzenice orawskie - element stroju zaczerpnięty od wojska węgierskiego - w formie pętlicowych ozdób szyte były z czarnej wełnianej taśmy. Każda ze wsi, a nawet przysiółków tworzy sobie różne kształty tych parzenic np. w Lipnicy Wielkiej wyszywano małe czerwone kółka. Dawniej obszywano jedynie przypory i rozcięcia nogawic z czarnego i czerwonego sukna. Na spodnie zapinano pas szeroki, trzy- lub czteroklamrowy, zdobiony tłoczonym ornamentem geometrycznym, a z boku znajdowała się kieszeń. Noszono również wąskie

paski kawalerskie, którymi obwiązywano się tak, aby zwisały swobodnie. Natomiast młodzi chłopcy nosili portki z lnianego płótna.

Na Orawie powszechnym obuwiem były kierzce zawiązywane rzemieniami nazywanymi nowłokami. Robiono je z kawałka skóry świńskiej. Noszono także buty, wysokie oficerki madziarki z charakterystyczną harmonijką, które parobcy przynosili z wojska węgierskiego lub kupowali je na jarmarkach na Dolnych Węgrzech. Nie były one zbyt popularne ze względu na wysoką cenę. W zimie noszono cuchy i gunie - jedne z najefektywniej haftowanych i aplikowanych w Karpatach, a także kozuchy orawczańskie szyte ze skór owczych i barwionych na kolor jasnobrązowy, ozdabiane białą cienką skórką. W powszechnym użyciu były też serdaki sprowadzane z Liptowa. Popularnym okryciem głowy był kapelusz (kłobuk) zdobiony kolorowym sznurem wiązany w koniczynkę. Bogatsi nosili zamiast sznura srebrny łańcuszek, tzw. rzeciaske. W zimie popularne były baranice - czapki ze skór owczych.

Kobiety na Orawie chodziły w koszuli szytej z domowej roboty lub z cienkiego fabrycznego płótna, w spódnicy sporządzonej z płótna domowego, farbowanego i drukowanego we wzory w licznych na Górnej Orawie farbiarniach. Takie spódnice nazywano tłoczelnia. Później, na przełomie XIX i XX w. pojawiły się suknie z fabrycznych tkanin np. sukna czy alpatgi. Noszono również gorset, na którym zawiązywano kosiczkę, tj. chustę. Starsze kobiety, zwłaszcza bogatszych rodów, nosiły katanki zwane też letacem. Młode dziewczyny chodziły z gołymi głowami - z włosami splecionymi w dwa lub jeden warkocz- stąd łatwo było je odróżnić od kobiet zamężnych, które nosiły czepiec zawiązywany chustą. Kobiące obuwiu to również kierzce lub tak zwane topanki. Zamożniejsze gaździny sprowadzały sobie wysokie buty. Nosiły także prawdziwe korale.

VI.3 Gwara orawska

Bogate dziedzictwo kulturalne regionu orawskiego widoczne jest także w sferze leksykalnej. Różnorodność języka, jego charakterystyka wyraźnie wyróżniają orawskie gminy na tle pozostałych obszarów Polski. Jednak na skutek trwającego nieustannie procesu modyfikacji języka, coraz więcej gwarowych wyrazów przestaje być używanych.

Tabela 5. Lista orawskich jednostek gwarowych i ich odpowiedników niegwarowych zróżnicowanych morfologicznie.

wariant gwarowy	wariant niegwarowy	wariant gwarowy	wariant niegwarowy
<i>bavovać še</i>	bawić się	<i>na lezoncku</i>	leżąc
<i>ćma</i>	ciemno	<i>ot fcoraisa</i>	od wczoraj
<i>dopoedne</i>	przedpołudnie	<i>opytovać še</i>	zapytać się
<i>dvesto/dvesta</i>	dwieście	<i>po anglicku</i>	po angielsku
<i>žika svina</i>	dzik	<i>posnecka</i>	pieśń
<i>žyfce</i>	dziewczynka	<i>skontšik</i>	skądś
<i>xłopcysko</i>	chłopak	<i>syćušinko</i>	wszystko
<i>iakosik</i>	jakoś	<i>uvazovać</i>	uważać
<i>kłpoćić še</i>	martwić się	<i>vyprelynkać še</i>	przeleknąć się
<i>kravatka</i>	krawat	<i>z vecora</i>	wieczorem
<i>lamynčić</i>	lamentować	<i>zaćmić še</i>	ściemnić się
<i>mrofca</i>	mrówka	<i>zafcorym</i>	przedwczoraj

Źródło: J. Kaś, *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)*, Uniwersytet Jagielloński, s. 150 i n.

Tabela 6. Lista orawskich jednostek gwarowych nie mających odpowiedników leksykalnych w polszczyźnie ogólnej.

wariant gwarowy	znaczenie	wariant gwarowy	znaczenie
<i>baran</i>	używane przy wypalaniu cegieł – bryła stopionych cegieł	<i>kumoterski</i>	ozdabiane, odświętne sanie
<i>bryia</i>	potrawa z mąki rozmieszanej we wrzącej wodzie	<i>kurai</i>	1. bezpłodny, nie piejący kogut; 2. mężczyzna nie zdradzający pociągu do kobiet
<i>celetka</i>	ciasto uformowane w kształcie warkocza	<i>kele casy?</i>	jak długo?
<i>cugoś</i>	koń nie chcący ciągnąć wozu	<i>kele dole?</i>	jak daleko?
<i>cyganka</i>	głęboka kieszeń w przedniej części spódnicy	<i>kele razy?</i>	jak często?
<i>dudek</i>	miara powierzchni ziemi równa 56 aom	<i>kele roki?</i>	jak długo? (licząc w latach)
<i>farbanka</i>	spódnica z własnoręcznie farbowanego płótna	<i>liktar</i>	zabawa, w której wybranej osobie zawiązuje się oczy, a następnie bije w wyciągniętą do tyłu rękę – jego zadaniem odgadnąć jest, kto to

			zrobił
<i>fiiakrovać</i>	o dziewczynie – uganiać się za mężczyznami, również żonatymi	<i>lox</i>	otwór do piwnicy, przez który wysypuje się ziemniaki
<i>gośću</i>	wyróżniający się mężczyzna, zasługujący na uznanie i szacunek	<i>maistrovać</i>	zajmować się stolarstwem
<i>xondrodla</i>	metalowa spinka do włosów w kształcie podkówki	<i>moskal pretpalny</i>	placek z ciasta chlebowego, pieczony przed zasadniczym wypiekiem chleba
<i>xovańec</i>	dziecko lub dorosły chłopak wzięty na wychowanie przez bezdzietne małżeństwo, mający w perspektywie odziedziczyć majątek w zamian za opiekę	<i>mudracka</i>	kobieta przemądrzała, przebiegła
<i>iedlicka</i>	zwyczaj stawiania pannom przez kawalerów przed domem w noc poprzedzającą 1. maja przybranej wstążkami i innymi ozdobami jodły	<i>iść na xałupy</i>	przesiadawać u kogoś w gościach
<i>iuzynovać</i>	jeść drugie śniadanie lub podwieczorek przy większych pracach polowych lub w domu	<i>na mui pravdu!</i>	wykrzyknik wyrażający jednocześnie zdziwienie i oburzenie
<i>kotka</i>	zabawka z chusteczki, mająca przypominać mysz – powiązana tak, by wystawało dwoje uszu i ogon	<i>odvecoro</i>	czas między popołudniem a wieczorem
<i>koćńec</i>	klatka dla kur trzymanyh w izbie	<i>paxolek</i>	służący zajmujący się końmi
<i>kołomaźńik</i>	sprzedawca smaru do wozu	<i>paracki</i>	zbiorowe darcie pierza połączone z tańcami po jego zakończeniu
<i>kołovrut</i>	urządzenie do zabawy dziecięcej - na pionowy pał wbity w ziemię nakładano obracającą się żerdź	<i>południca</i>	zjawa ukazująca się w samo południe w białym prześcieradle
<i>koza</i>	obyczaj praktykowany w okresie świąt Bożego Narodzenia, kiedy to kawalerowie chodzili po	<i>smolarka</i>	kobieta bardzo powolna

	domach z kukłą kozy w towarzystwie anioła, diabła i Heroda		
<i>kryntavy</i>	lekko pokręcony		<i>tele casy</i> tak długo

Źródło: J. Kaś, *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)*, Uniwersytet Jagielloński, s. 207 i n.

VI.4 Pieśni orawskie

Tradycyjne pieśni orawskie stanowiła na ogół 1-2 zwrotkowa całość, w której związek tekstu słownego i melodii obecnie nie jest stały. Oznacza to, że na daną melodię można zaśpiewać dowolne, choć odpowiadające budowie wersu zwrotki słowne. Dopuszczalne jest założenie, że w przeszłości wymiennosc tekstów słownych i melodii była znacznie mniejsza i liczbowe powiększanie się repertuaru słownego wpłynęło na rozluźnienie związku tekstowo-melodycznego. Ścisłe powiązanie całości tekstowej z muzyczną charakteryzuje jedynie wielozwrotkowe pieśni o charakterze opowiadającym. Linia melodyczna opada w ramach frazy pierwszej i drugiej, następnie, tj. w ramach frazy trzeciej wznosi się, po czym najczęściej znowu opada – fraza inicjalna jest powyżej frazy finalnej. Dominuje metrum 2/4. Orawskie orkiestry – w przeciwieństwie do podhalańskich – częściej używają zamiast mniejszej wiolonczeli zwyczajnych basów, przypominających normalny kontrabas.

Poniższe zapisy nutowe przedstawiają orawskie motywy muzyczne skomponowane odpowiednio przez: Emila Mikę (pięciolinia 1, 2 i 3), ks. Ferdynanda Machała (4), Juliusza Zborowskiego (5) oraz Wojciecha Wawrytkę (6).

1. Szeroko
 O-ra-wa! O-ra-wa! Na O-ra-wie ta-wa Ftó-ren-dy chodzili zbójnicy do prawa.
 O-ra-wa! O-ra-wa! Wy-so-kie sławiance Ftó-ren-dy chodzili chłopcy na baranice.

2. Szeroko
 Ej! Góry, góry! dajbyk se was tyz ozłócić. Ej! kieby mi sie młode lata fcioty wrócić!

3. Szeroko
 Li-pni-ca! Lipnica! To pikne miaste-cko! napośród Lipnicy wychodzi słone-czka.

4. Wesoło
 Nie wyskakuj pto-sku wgó-re, bo wybijes wnie-bie dziu-re; kie wybijes to za-
 -to-ces, bo ty pto-sku pi-knie sko-ces.

5. Wesoło
 O-ra-ty-by siwe wotki, a-ra-ty, o-ra-ty, kieby mióły paga-nioca z Orawy, z Orawy,
 a ze majom pagonioca Luptaka, Luptaka, nie słuchajom siwe wotki giłptoka, giłptoka.

6. Wolno
 Spod tego ja-wa-ra wo-da ka-pka, spod tego ja-wa-ra wo-da ka-pka,
 podźze sie jij na-pij, mo-ja ty Ma-rin-ko, budzies zdra-wa. budzies zdra-wa.

Rysunek 6. Orawskie motywy muzyczne (J. Młodziejowski, *Orawa... Podhale... Spiszem...*, Wydawnictwo Sport i Turystyka).

VI.5 Podmioty kulturalne w gminie

Tabela 7. Organizacje pozarządowe działające na terenie gminy Jabłonka w 2008 r.

Nazwa	Działalność
Towarzystwo Przyjaciół Orawy im. ks. inf. Ferdynanda Machała	Towarzystwo skupia w swych szeregach wszystkich tych, którym bliska jest Orawa: jej problemy, historia oraz dziedzictwo kulturalne. Jego celem jest organizowanie i opieranie wszelkich zamierzeń i prac związanych z ochroną i rozwojem regionu orawskiego pod względem kulturalnym i gospodarczym.
Stowarzyszenie Rozwoju Orawy	Stowarzyszenie zrzesza mieszkańców społeczności gmin Jabłonka i Lipnica Wielka. W ramach projektu sfinansowanego przez program Leader+, Stowarzyszenie zrealizowało cykl działań szkoleniowych, informacyjnych oraz promocyjnych na terenie Orawy.
Koło Przyjaciół Jabłonka Reichelsheim	Działa przy gimnazjum w Lipnicy Małej. Współpracuje z odpowiednikiem koła w Reichelsheim oraz miastem Reichelsheim – obecna kooperacja dotyczy wymiany młodzieży szkolnej, turystyki, wypoczynku oraz prezentacji regionalnego folkloru.
Orawskie Stowarzyszenie Artystyczne – OSA	Statutowym celem Stowarzyszenia jest prowadzenie działalności artystycznej, kulturalnej i oświatowej na Orawie.
Stowarzyszenie Razem Orawscy Twórcy Artyści – ROTA	Kultywowanie tradycji i obrzędów regionalnych, dążenie do zachowania tożsamości regionalnej, czynny udział w tworzeniu imprez regionalnych – oto najważniejsze cele Stowarzyszenia.
Stowarzyszenie Agroturystyczne Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne (koło terenowe w Jabłonce)	Zajmuje się propagowaniem walorów turystycznych regionu Orawy.
Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym („Barka” - koło w Jabłonce)	Organizacja pozarządowa, nieochodowa i samopomocowa, posiadająca status organizacji pożytku publicznego – za cel stawia sobie wyrównywanie szans osób z upośledzeniem umysłowym, prowadzenie ich ku aktywnemu uczestnictwu oraz wspieranie ich rodzin.
Towarzystwo Słowaków w Polsce	Zrzesza przedstawicieli słowackiej mniejszości narodowej. Głównym założeniem Towarzystwa jest organizowanie amatorskiego ruchu artystycznego, czytelnictwa oraz nauki języka słowackiego.
Orawski Oddział Związku Podhalan	Zajmuje się kultywowaniem zwyczajów, obrzędów orawskich i zachowywaniem tożsamości regionalnej.

Stowarzyszenie Przyjaciół Babiej Góry	Głównym celem Stowarzyszenia jest wspieranie zrównoważonego rozwoju społeczności lokalnych zamieszkujących okolice Babiej Góry poprzez prowadzenie działań związanych z ochroną różnorodności biologicznej i podnoszeniem świadomości ekologicznej mieszkańców.
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (oddział w Jabłonce)	Najważniejsze zadanie Stowarzyszenia to kształtowanie postawy chrześcijańskiej oraz aktywne uczestnictwo we wspólnocie i misji Kościoła.

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

Orawskie Centrum Kultury

Orawskie Centrum Kultury jest gminną samorządową instytucją kultury, utworzoną na mocy uchwały Rady Gminy z dnia 3 III 1997 r. Do podstawowych zadań placówki należy:

- a) rozpoznawanie i rozbudzanie zainteresowań oraz potrzeb kulturalnych;
- b) przygotowanie mieszkańców gminy do odbioru i tworzenia wartości kulturalnych;
- c) inspirowanie i rozwijanie zainteresowań amatorskim ruchem artystycznym;
- d) kształtowanie wzorów i nawyków aktywnego uczestnictwa w kulturze;
- e) gromadzenie, udostępnianie i opracowywanie materiałów bibliotecznych;
- f) prowadzenie świetlic dla dzieci i młodzieży.

Tabela 8. Wydarzenia kulturalne organizowane przez Orawskie Centrum Kultury.

Nazwa	Opis	Data
Orawskie kolędowanie	Podczas imprezy prezentują się grupy kolędnicze i jasełkowe wywodzące się głównie ze szkół i zespołów orawskich. Rokrocznie prezentuje swój nowy spektakl grupa jasełkowa „Dzieci z Barki”. Program przeplatany jest występami laureatów Gminnego Przeglądu Młodych Recytatorów i Gawędziarzy im. A. Skupnia Florka. Cała impreza urozmaicona jest śpiewaniem kolęd i pastorałek.	styczeń
Konkurs „Walentynkowe serduszko z dedykacją”	Celem Konkursu jest pobudzenie aktywności twórczej oraz rozwijanie i kształtowanie wyobraźni plastycznej.	luty
Konkurs „Najpiękniejsza pisanka”	Konkurs ma na celu nawiązanie do tradycji ludowych związanych ze Świątami Wielkanocnymi. Zachęca do poznawania dawnych technik zdobienia i malowania jaj, rozwija i kształtuje wyobraźnię plastyczną dziecka.	marzec
Pasowanie na Czytelnika	Organizowane jest w bibliotekach Gminy Jabłonka.	kwiecień
Konkurs „Najpiękniejszy	Celem konkursu jest podtrzymanie tradycji stawiania moi.	maj

Orawski Moj"	Konkurs przeznaczony jest dla mieszkańców z terenu Gminy Jabłonka, który rozpoczyna się w nocy z ostatniego kwietnia na pierwszego maja w orawskich dziedzinach. Komisja przy ocenie moi bierze pod uwagę: a) wysokość moja; b) sposób mocowania; c) tradycyjny wygląd; d) treść dedykacji.	
Przeгляд orkiestr dętych na Orawie	Przeгляд ma na celu upowszechnianie muzyki orkiestr dętych, jako formy artystycznej, zaprezentowanie aktualnych osiągnięć artystycznych orkiestry, podniesienie poziomu artystycznego oraz wyłonienie najlepszych orkiestr do Wojewódzkiego Festiwalu Orkiestr Dętych „Echo Trombity” w Nowym Sączu.	maj
Konkurs rysunkowy	Konkurs organizowany jest w bibliotekach Gminy Jabłonka.	maj
Orawski Dzień Dziecka	Przygotowywany jest specjalny program rozrywkowy, obejmujący: spektakle teatralne, gry, konkursy oraz różne zabawy sportowo-rekreacyjne. Do udziału angażowane są wszystkie dzieci. Młodzi mieszkańcy mogą mile spędzić czas na: dmuchanych zamkach, zjeżdżalniach, karuzelach, jeżdżąc samochodzikiem czy na kucyku. Od 2006 roku "Orawski Dzień Dziecka" organizowany jest razem z imprezą "Orawa Dzieciom Afryki"	czerwiec
Festyn „Szlakiem solnym przez Orawę”	Impreza organizowana przez Wójta gminy Jabłonka, Orawskie Centrum Kultury w Jabłonce przy współdziałale Muzeum Orawskiego Parku Etnograficznego w Zubrzycy Górnej oraz Babiogórskiego Parku Narodowego w Zawoi. Impreza nawiązuje do transportu soli, który odbywał się z Wieliczki na Węgry przez Orawę.	czerwiec
Świętojańskie Zwyki	Odbywają się obok dolnej stacji Wyciągu Narciarskiego w Orawce. Celem imprezy jest przypomnienie tradycji pasterskich na Orawie. Podczas imprezy organizowane są konkursy: a) konkurs „Sery pasterskie”; b) konkurs „Smażenie jajecznic”; c) konkurs „Budowa szałas”. Uczestnikami konkursów są najczęściej przedstawiciele poszczególnych miejscowości Gminy Jabłonka. Występują	czerwiec

	oni w barwnych strojach regionalnych. Imprezie towarzyszą występy zespołów regionalnych.	
Orawskie Lato	Celem imprezy „Orawskie Lato” jest popularyzacja dorobku kultury orawskiej, kultury spoza regionu Orawy, jak i również podtrzymanie tradycji regionu poprzez zaangażowanie wszystkich mieszkańców do aktywnego życia kulturalnego. Podczas uroczystości ma miejsce przegląd muzyczny, upowszechniający tradycyjny dorobek muzyczny Orawy, popularyzujący szeroko pojętą kulturę orawską w tym tańca, śpiewu i gry na tradycyjnych instrumentach. Przegląd obejmuje występy: kapel, instrumentalistów, wokalistów, grup wokalnych, zespołów regionalnych.	lipiec
Święto Borówki	Impreza odbywa się w Orawskim Parku Etnograficznym w Zubrzycy Górnej. Program obejmuje występy zespołów i muzyków regionalnych, konkursy i zabawy dla dzieci oraz dorosłych. Podczas "Święta Borówki" odbywają się pokazy regionalnych zajęć obróbki: Inu, kowalstwa, hafciarstwa, bibułkarstwa, garncarstwa, pracy konia w kieracie oraz kiermasz rękodzieła ludowego. Nieodłącznym elementem jest degustacja wypieków i potraw z borówką. Całość kończy się zabawą taneczną.	sierpień
Gminne Dożynki	Uroczystość Dożynkowa ma charakter regionalny. Co roku organizowana jest w innej wsi. Rozpoczyna się zbiórką delegacji dożynkowych przed Urzędem Gminy w Jabłonce, po czym następuje przejazd korowodu dożynkowego do miejscowości, gdzie odbywa się uroczystość. Podczas imprezy mają miejsce konkursy na: <ul style="list-style-type: none"> a) wieniec dożynkowy; b) powóz dożynkowy. 	sierpień
Konkurs „Mistrz Pięknego Czytania	Konkurs ma charakter kulturalno-literacki. Jego celem jest sprawdzenie płynności i wyrazistości oraz szybkości czytania tekstu literackiego z uwzględnieniem wszystkich znaków interpunkcyjnych.	wrzesień
Festiwal Piosenki Religijnej „Stabat Mater”	Celem Festiwalu jest wychwalanie Boga podczas muzycznych spotkań młodzieży, dzieci i dorosłych. Organizatorami Festiwalu są Orawskie Centrum Kultury w Jabłonce, Orawska Biblioteka Publiczna, Starostwo Powiatowe w Nowym Targu, Powiatowe Centrum Kultury w Nowym Targu, Parafia p.w.	październik

	Przemienienia Pańskiego w Jabłonce, Zespół Szkół im. Bohaterów Westerplatte w Jabłonce, Duszpasterstwo Młodzieży, Grupy Apostolskie Archidiecezji Krakowskiej oraz Orawskie Stowarzyszenie Artystyczne.	
Konkurs „Czytelnik Miesiąca Października”	Konkurs jest organizowany w bibliotekach Gminy Jabłonka.	październik
Konkurs Literacki im. Piotra Borowego oraz Święto Odzyskania Niepodległości	Konkurs na utwór literacki dotyczący tematyki regionalnej Orawy, uwzględniający: historię, współczesność, ludzi, religię, obrzędy religijne i świeckie, zabytki, kulturę, folklor, śpiew, muzykę, taniec, twórczość ludową oraz inne aktualne wydarzenia. Utwory pisane są w języku literackim lub gwarą. Ocenie podlegają jedynie utwory nowe dotychczas nigdzie nie publikowane. Konkurs rozstrzygany jest w pięciu kategoriach wiekowych, osobnych dla utworów poetyckich i prozatorskich. Uroczyste ogłoszenie wyników konkursu odbywa się 11 listopada podczas Święta Odzyskania Niepodległości.	listopad
Wieczór literacki poświęcony twórczości Jana Czerwienia	Impreza organizowana jest w filii biblioteki publicznej w Chyżnem.	listopad
Konkurs "Moja Ulubiona Postać z Baśni"	Konkurs plastyczny organizowany w bibliotekach Gminy Jabłonka.	listopad
Gminny Przegląd Recytatorów i Gawędziarzy	Przeegląd ma na celu kultywowanie i pielęgnację poezji i gwary orawskiej. Organizowany jest w czterech kategoriach wiekowych. Jest to etap gminny poprzedzony eliminacjami szkolnymi. Całość kończy się Przeglądem Wojewódzkim Młodych Recytatorów Gawędziarzy im. Andrzeja Skupnia Florka w Białym Dunajcu. Laureaci etapu gminnego prezentują się podczas „Orawskiego Kolędowania”.	grudzień
Mikołajki	Mikołajkowe spektakle teatralne przeznaczone dla dzieci.	grudzień
Konkurs plastyczny "Święty Mikołaj w oczach dzieci i młodzieży"	Konkurs ma na celu upowszechnienie kultury poprzez pracę twórczą dzieci i młodzieży oraz rozwijanie talentów plastycznych i pobudzanie do aktywności twórczej. Prace wykonywane są dowolną techniką plastyczną na dowolnym formacie, efektem ma być wizerunek św. Mikołaja, istniejący w wyobraźni autora. Ważna jest trwałość pracy, estetyka i innowacyjność wykonania.	grudzień

Konkurs bożonarodzeniowy	Celem konkursu jest pokazanie orawskich zwyczajów i tradycji bożonarodzeniowych. To konkursy na: Kartkę Świąteczną, Turonia, Gwiazdę Betlejemską, Choinkę, Szopkę Betlejemską, Podłóżnicę, Słomianego Pajaka itp. Każdego roku organizowany jest inny konkurs.	grudzień
--------------------------	--	----------

Źródło: Orawskie Centrum Kultury

Biblioteka publiczna

Biblioteka Publiczna w Jabłonce działa od 1949 r. Obecnie mieści się w budynku Urzędu Gminy w Jabłonce. W 2007 r. biblioteka posiadała 14 989 książek, z czego 46% stanowiła beletrystyka, 25% wydawnictwa popularno-naukowe, 29% - książki dla dzieci i młodzieży. W czytelnicy znajduje się 2 118 woluminów do przeglądania na miejscu. W tym też roku zarejestrowanych było 970 czytelników, którzy wypożyczyli w sumie 8 634 książki i 1 909 czasopism.

Zdjęcie 7. Biblioteka publiczna w Jabłonce

Placówka swym zasięgiem obejmuje 5 filii w miejscowości Zubrzyca Górna, Zubrzyca Dolna, Chyżne, Lipnica Mała, Podwilk. W instytucji znajduje się stanowisko komputerowe z dostępem do Internetu.

Pracownicy czynnie angażują się w lokalne życie kulturalne. Corocznie organizowany jest *Tydzień Bibliotek*, przybliżający mieszkańcom - zwłaszcza tym najmłodszym - działalność placówek.

Moja Orawa

Czasopismo mieszkańców i sympatyków ziemi orawskiej, wydawane od grudnia 2000 r. Obecnie ukazuje się jako kwartalnik.

Orawski Portal Informacyjny - www.orawski.pl

Portal działający od 1 I 2006 r. Na jego zawartość składają się informacje o regionie - o jego kulturze, historii, tradycjach, tamtejszych osobistościach. Nie brakuje także informacji bieżących, składających się na internetową kronikę gminy Jabłonka oraz jej wszystkich miejscowości.

Rocznik Orawski

Naukowe pismo regionalistyczne, wydawane przez Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej. Obecnie dostępna na stronach Federacji Bibliotek Cyfrowych.

Zespoły muzyczne w gminie

Na terenie gminy funkcjonują cztery zespoły regionalne:

a) w sołectwie Chyżne istnieje zespół „Rombań”, założony w połowie lat 90. W sferze artystycznej koncentruje się na utworach Jana Czerwienia, lokalnego pisarza;

b) w 1994 r. w Zubrzycy Górnej powstał zespół „Skalniok”, obecnie skupiający 23 muzyków;

c) przy Szkole Podstawowej nr 1 w Jabłonce Orawskiej działa grupa Międzyszkolnego Zespołu Pieśni i Tańca „Małe Podhale”;

d) na terenie Lipnicy Małej istnieje zespół „Kumoratki”, którego prezentowany repertuar to pieśni i tańce orawskie oraz przyśpiewki dostosowane do obrzędów orawskich.

Poza zespołami, udział w kulturalnym życiu regionu biorą także cztery orkiestry dęte. W Jabłonce orkiestra działa przy Ochotniczej Straży Pożarnej. Również przy OSP działa orkiestra dęta z Lipnicy Małej, powstała w 1989 r. Kierownikiem muzyków jest Albin Szlachta, dyrygentem – Duszan Rybar. Z Zubrzycy Górnej pochodzi najdłużej działająca orkiestra dęta z terenu gminy Jabłonka, utworzona w 1934 r. Obecnie długoletnie tradycje podtrzymuje Stanisław Kowalczyk, będący jednocześnie kierownikiem oraz dyrygentem ensemble. Jeszcze wcześniej powstała orkiestra w Podwilku – w 1924 r. Zawiesiła jednak na rok swą działalność, reaktywując się przede wszystkim dzięki zaangażowaniu młodzieży szkolnej, która w 30-osobowej kadrze stanowi większość.

Także z Podwilka pochodzi jedyny gminny teatrzyk amatorski – „Ondrejko”, założony w 1951 r. Kierownikiem zespołu jest Genowefa Prylińska.

VI.6 Instytucje kulturalne w sołectwie

Międzyszkolny Zespół Pieśni i Tańca „Małe Podhale”

Międzyszkolny Zespół Pieśni i Tańca „Małe Podhale” powstał przy Szkole Podstawowej nr 1 w Jabłonce Orawskiej. Początki tej grupy sięgają 1953 r. Obecnie Zespołem, liczącym 45 osób, kieruje pedagog i znawca kultury regionalnej Andrzej Haniaczyk, wspierany przez instruktorów: syna Janusza i córkę Barbarę, a od kilkunastu lat także przez Józefę

Zdjęcie 8. "Małe Podhale"

i Władysława Trebunię-Tutkę z Białego Dunajca oraz Marię Jachowicz z Jurgowa. Zespół koncertuje po całej Europie. Prezentowany repertuar to muzyka, pieśni, tańce górskie regionów Orawy, Spisza i Podhala obrzędy bożonarodzeniowe, zabawy i gry na pasterskich dawnych instrumentach (fujarkach, trombitach, rogach i blaszanych dzwonek). Dzieci, pochodzące z Orawy,

Podhala oraz Spisza występują w strojach charakterystycznych dla swych regionów.

Orkiestra Dęta z Jabłonki

W sołectwie Jabłonka kierownikiem orkiestry jest Eugeniusz Andrasiak, dyrygentem - Duszan Rybar. Orkiestra działa przy OSP Jabłonka.

VI.7 Sport w gminie

W gminie Jabłonka funkcjonują trzy kluby sportowe:

- a) LKS Orawa Jabłonka (piłka nożna) – założony w 1995 r.;
- b) Uczniowski Klub Sportowy Podwilk (kolarstwo górskie) – w 2008 r. klub zajął 7. miejsce w sztafecie drużynowej podczas Mistrzostw Polski MTB.;
- c) Klub Sportowy Oraw-ski Jabłonka (sporty zimowe) – założony w 2008 r. w Jabłonce.

Tabela 9. Imprezy rekreacyjno-sportowe organizowane przez Urząd Gminy w Jabłonce.

Nazwa imprezy	czas trwania
Gminne zawody w narciarstwie alpejskim o Puchar Orawy	marzec
Gminny Turniej Halowy Piłki Nożnej o Puchar Wójta Gminy Jabłonka	maj – czerwiec
Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej o Puchar Wójta Gminy Jabłonka	czerwiec-lipiec
Zawody kolarskie na rowerach górskich – Puchar Szlaku Solnego	lipiec
Międzyszkolne zawody o Puchar Orawy	wrzesień
Gminny turniej tenisa stołowego o Puchar Wójta Gminy Jabłonka	październik
Gminny turniej siatkówki o Puchar Wójta Gminy Jabłonka	listopad-luty
Gminny turniej szachowy	listopad

Źródło: Urząd Gminy w Jabłonce

VI.8 Sport w sołectwie

Ludowy Klub Sportowy Orawa Jabłonka

Klub powstał w 1995 roku. Nazwa LZS (Ludowy Zespół Sportowy) Orawa Jabłonka obowiązywała przez 8 lat, aż do 2003 r., kiedy to Zespół stał się Klubem Sportowym. Od samego początku trenerem drużyny był Bogdan Jazowski. Mecze odbywają się na tym stadionie przy ulicy 1-go Maja w Jabłonce. LKS Orawa ma na swoim koncie wiele sukcesów. Do najważniejszych zalicza się dwukrotne dotarcie drużyny do finału Pucharu Podhala, ostatnio w sezonie 2002/2003, a także wicemistrzostwo klasy A grupy podhalańskiej w sezonie 2003/2004. W 1999 roku zespół juniorów Orawy zwyciężył w turnieju piłki halowej o puchar Podhalańskiego Podokręgu Piłki Nożnej. Rok 2006 przyniósł Orawie największy sukces w dotychczasowej historii klubu. Po meczach barażowych LKS Orawa Jabłonka awansowała do klasy okręgowej.

Na terenie Jabłonki znajduje się stadion oraz hala sportowa.

VI.9 Rekreacja w sołectwie

Szlaki turystyczne

Przez wieś przebiega szlak czarny, rozpoczynający się w Jabłonce, wiodący na Babią Górę przez Wiertelowski Dział, Lipnicę Małą, Kiczory, Zodiakową Polanę oraz Polanę Stańcową.

Rowerzyści mogą wybrać się na jedną z pięciu ścieżek, które są oznaczone następującymi kolorami:

- a) niebieskim – prowadzi do Zakamionek przez Zubrzycę Dolną oraz Orawski Park Etnograficzny, liczy 16 km, o średnim stopniu trudności;
- b) niebieskim – prowadzi z przysiółka Jabłonka Panowa do Jabłonki przez Werterowski Dział oraz Lipnicę Małą (przysiółki Stecowie oraz Kozubek), liczy 10 km o średnim stopniu trudności;
- c) czerwonym – prowadzi do Studzionek Orawskich, liczy 6 km, o wysokim stopniu trudności;
- d) czerwonym – prowadzi na plac targowy przez Polne Polany, Sabałówkę oraz Dzicy, liczy 15 km, o wysokim stopniu trudności;
- e) czerwonym – Szlak Solny, na którym jedną ze stacji jest Jabłonka – szlak rozpoczyna się w Podwilku, prowadzi przez Orawkę i Jabłonkę do Chyżnego, liczy 16 km, o wysokim stopniu trudności.

Ponadto, będąc w Jabłonce można udać się na wyprawę na jedną z pięciu pętli rowerowych:

- a) Mała Pętla - liczy 35 km, trasa: Jabłonka - Zubrzyca Dolna - Zubrzyca Górna - Rajsztąg - Lipnica Mała (Zagrody) - Jabłonka;
- b) Średnia Pętla - liczy 45 km, trasa: Jabłonka - Zubrzyca Dolna - Zubrzyca Górna - Rajsztąg - Polana Stańcowa - Lipnica Wielka - Winiarczykówka - Jabłonka
- c) Do Źródeł Czarnej Orawy, liczy 35 km, trasa: Jabłonka - Piekielnik - Podszkle - Bukowina - Harkabuz - Podsarnie - Jabłonka;
- d) Pętla Górnoorawska, liczy 120 km, trasa: Jabłonka - Piekielnik - Podszkle - Podwilk (Furmaniec) - Zubrzyca Dolna - Zubrzyca Górna - Rajsztąg - Polana Stańcowa - Lipnica Wielka (Przywarówka) - Slana Woda - Orawska Polhora - Biała Farma - Chata Piłsko - Orawskie Wesele - Mutne - Dulov - Breza - Namestovo* - Priehrada - Ustie - Trstena - Chyżne - Jabłonka;
- e) Wielka Pętla Orawska, liczy 200 km, trasa: Jabłonka - Lipnica Wielka - Winiarczykówka - Bobrów - Namestovo - Zakemenne - Orawska Lesna - Zazriwa - Parnica - Dolny Kubin - Orawski Podzamek - Podbiel - Orawski Biały Potok - Habovka - Oravice - Witanowa - Sucha Chora - Chochołów - Czarny Dunajec - Piekielnik - Podszkle - Bukowina - Harkabuz - Podwilk - Jabłonka.

VII Edukacja

VII.1 Edukacja w gminie i miejscowości

W gminie działa Gminne Przedszkole Samorządowe, liczące 9 oddziałów. Znaczna część z nich - 6 - mieści się w Jabłonce, 2 w Podwilku, 1 zaś w Orawce. Łącznie, w roku szkolnym 2008/2009 przebywało w nich 116 przedszkolaków oraz 64 uczniów klasy zerowej. Inną placówką oświatową dla dzieci w wieku 3-5 lat są 3 punkty przedszkolne, wychowujących 75 młodych mieszkańców gminy.

Za kolejny etap edukacji odpowiedzialnych jest na terenie gminy 13 szkół podstawowych. W roku szkolnym 2008/2009 nauki pobierało w nich 1 541 uczniów w 89 oddziałach.

Ostatnim szczeblem edukacji na poziomie gminy jest nauka w jednym z 7 gimnazjów. W roku szkolnym 2008/2009 uczęszczało do nich łącznie 891 młodych ludzi, zorganizowanych w 36 klas.

Ponadto, na terenie gminy funkcjonuje Zespół Szkół w Jabłonce, w skład którego wchodzi:

- a) Liceum Ogólnokształcące;
- b) Liceum Handlowe;
- c) Liceum Profilowane;
- d) Technikum;
- e) Zasadnicza Szkoła Zawodowa - Rolnicza;
- f) Liceum Ogólnokształcące dla dorosłych;
- g) Policealne Studium Zawodowe.

VIII Opieka zdrowotna

Za ochronę zdrowia na terenie gminy odpowiedzialny jest Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Jabłonce oraz podległe mu ośrodki zdrowia w Lipnicy Małej, Podwilku oraz Zubrzycy Górnej.

Tabela 10. Placówki opieki zdrowotnej w gminie Jabłonka w 2008 r.

Nazwa placówki	Adres placówki	Personel	Czas pracy
Ośrodek Zdrowia w Jabłonce	ul. Sobieskiego 29, 018 264 20 22	lekarze: 3 pielęgniarki: 6 położna: 2 stomatolog: 1	poniedziałek – piątek 8.00 – 16.00
Ośrodek Zdrowia w Lipnicy Małej	Lipnica Mała 305a, 018 275 25 35	lekarze: 1 pielęgniarki: 3	poniedziałek, wtorek oraz piątek 7.30-15.35 środa 12.00-19.35
Ośrodek Zdrowia w Podwilku	Podwilk 288, 018 285 29 38	lekarze: 1 pielęgniarki: 2 stomatolog: 1	poniedziałek 12.00 – 19.35 wtorek-piątek 8.00-15.35
Ośrodek Zdrowia w Zubrzycy Górnej	Zubrzyca Górna 497, 018 285 27 05	lekarze: 2 pielęgniarki: 3	poniedziałek – piątek 8.00-18.00

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

Ponadto, NZOZ „Medicus” świadczy mieszkańcom gminy usługi w zakresie opieki całodobowej.

W gminie znajdują się także 3 apteki (2 w Jabłonce, jedna w Zubrzycy Górnej) oraz 1 punkt apteczny (w Podwilku).

IX Bezpieczeństwo publiczne

IX.1 Ochotnicza Straż Pożarna w Jabłonce

W roku 1921 z inicjatywy Naczelnika Urzędu Pocztowego w Jabłonce powołano do życia Ochotniczą Straż Pożarną, która składała się z 14 osób. Na czele jednostki stanął Zarząd w składzie: N. Gumiński - naczelnik, Józef Sikora - zastępca naczelnika, Józef Zgama - sekretarz, Jan Nowak - skarbnik.

W latach 1969 i 1970, kiedy Jabłonka trawiona była wyjątkową liczbą pożarów, OSP wyjeżdżała do pożarów kilkanaście razy w roku. Pamiętny był pożar w Liceum Ogólnokształcącym w Jabłonce. Straż walczyła wówczas z ogniem przy trzydziestostopniowym mrozie. W roku 1979 otrzymała pokaźną ilość sprzętu z Komendy Powiatowej Straży Pożarnej w Nowym Targu.

W 1987 r., na posiedzeniu Zarządu podjęto decyzję o rozbudowie remizy, ponieważ dotychczasowe pomieszczenia nie były przystosowane do uroczystości organizowanych przez społeczeństwo wsi, głównie uroczystości weselnych. W roku 1994 ks. prob. Florian Kosek dokonał uroczystego poświęcenia nowo wybudowanej części, co stanowiło oficjalne otwarcie, ku zadowoleniu mieszkańców wsi.

W 1995 r. podjęto uchwałę, aby wiosną następnego roku zorganizować uroczystość 75-lecia powstania i działalności OSP w Jabłonce. Na jubileusz postanowiono sprezentować jednostce sztandar.

9 grudnia 1995 r. w murach remizy gościł na spotkaniu z mieszkańcami Orawy Prezydent Lech Wałęsa.

5 V 1996 r. odbyły się główne uroczystości z okazji 75-lecia istnienia i działalności OSP. Głównym wydarzeniem było poświęcenie sztandaru. W obchodach wzięły udział jednostki prawie z całej Orawy, Komendant Rejonowy Straży Pożarnej w Nowym Targu mł. bryg. inż. Wiesław Leśniakiewicz oraz liczni mieszkańcy Jabłonki.

Tabela 11. Wyposażenie OSP w Jabłonce w 2008 r.

Nazwa wyposażenia	Ocena za stan techniczny	Ocena za konserwację
Żuk A 06	5	5
Mercedes Benz 1326 AF	5	5
Iveco Daily 65C15D	5	5
PO-5	5	5
PO-5	5	5
PO-3	5	5
Szlamowa Honda WT-30X	5	5
Niagara	5	5
Pilarka Stihl 023	5	5
Pilarka Husqvarna 351	5	5
Agregat Eisemann EQU01	5	5
Agregat GECO 2600 E S/HBBA	5	5
Agregat ECMT 6500 K2	5	5
Holmatro M-100	5	5
Pompa hydrauliczna LUKAS	5	5
Pilarka Husqvarna 246	5	5
Lukas GS-6L	5	5
Pilarka Stihl MS 280	5	5
Wentylator nadciśnieniowy	5	5
Motopompa Tohatsu VC82ASE	5	5
Piła do betonu stali Stihl TS 400	5	5

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

IX.2 Policja

W Jabłonce znajduje się jeden komisariat policji, obejmujący swym zasięgiem obszar gminy Jabłonka oraz Lipnica Wielka.

X Rynek pracy

X.1 Gospodarka w gminie

Rolnictwo, hodowla i leśnictwo – oto trzy najważniejsze źródła utrzymania znacznej części mieszkańców gminy. Możliwości te są jednak ograniczone ze względu na niskie klasy gleb, uniemożliwiające uprawy nachylenie gruntów, rozdrobnienie gospodarstw oraz uciążliwe warunki klimatyczne. W części sołectw gospodarstwa rolne składają się z dużej liczby działek rolnych o bardzo niewielkiej powierzchni. Jej rezultatem jest utrudniająca prowadzenie działalności rolniczej „szachownica pól”.

Na terenie gminy nie działają większe zakłady pracy. Większość zarejestrowanych podmiotów gospodarczych to małe przedsiębiorstwa, działające przede wszystkim w branży handlowej i budowlanej. Miejscowe firmy oferują zatrudnienie jedynie niewielkiej części mieszkańców, stąd też wyjazdy do pracy do pobliskich gmin bądź też za granicę.

W 2007 r. na terenie gminy działały 724 podmioty gospodarki narodowej, tj. o 72 więcej niż w 2003 r. Co piąte przedsiębiorstwo trudniło się handlem i naprawami, tyle samo też działało w branży budowlanej. To właśnie firm z tej sekcji przybyło najwięcej – w 2007 r. było ich o 3,9 punktu procentowego więcej niż w 2003 r., zaś liczba firm z sekcji handlowo-naprawczej zmniejszyła się najwidoczniej (o 2,6 punktu procentowego). Ważne miejsce w strukturze gospodarczej gminy zajmują także firmy zajmujące się przetwórstwem przemysłowym (14,6%) oraz z sekcji *Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo* – 12,2%.

Tabela 12. Podmioty gospodarki narodowej w gminie Jabłonka wg wybranych sekcji PKD w 2003 i 2007 r.

Sekcje PKD									
Rok	Ogółem	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	Przetwórstwo przemysłowe	Budownictwo	Handel i naprawy	Hotele i restauracje	Transport, gospodarka magazynowa i łączność	Pośrednictwo finansowe	Obsługa nieruchomości i firm
2003	652	64	111	103	151	19	54	14	29
2007	724	89	106	142	149	20	52	16	32
%									
2003	100	9,8	17,0	15,7	23,1	2,9	8,2	2,1	4,4
2007	100	12,2	14,6	19,6	20,5	2,7	7,1	2,2	4,4
różnica (punkty procentowe)	-	2,4	-2,4	3,9	-2,6	-0,2	-1,1	0,1	0

Źródło: Bank Danych Regionalnych GUS

X.2 Bezrobocie w gminie

W dniu 30 IX 2008 r. w Powiatowym Urzędzie Pracy w Nowym Targu zarejestrowane były 402 osoby bezrobotne z gminy Jabłonka, w tym 248 kobiet (61,6%). Prawo do zasiłku przysługiwało 49 zarejestrowanym mieszkańcom, w tym 21 kobietom. Mimo że w gminie w okresie XII 2007-IX 2008 nominalnie zmniejszyła się liczba bezrobotnych kobiet (o 13 mieszkanek), to jednak ich procentowy udział w ogóle bezrobotnych wyraźnie się zwiększył. Jeśli w 2007 r. bezrobotne stanowiły 57,6% ogółu zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy, tak w IX 2008 r. odsetek ten wzrósł do wspomnianego wyżej poziomu 61,6%.

Zmniejszył się za to udział bezrobotnych z gminy w ogóle bezrobotnych z powiatu nowotarskiego. W 2007 r. szukający pracy mieszkańcy Jabłonki stanowili 8% poszukujących pracy w powiecie, we wrześniu 2008 r. omawiana wartość zmniejszyła się o 0,6 punktu procentowego, do poziomu 7,4%.

Tabela 13. Liczba bezrobotnych w gminie Jabłonka w latach 2007-2008.

	2007	30 IX 2008
liczba bezrobotnych ogółem	453	402
liczba bezrobotnych kobiet	261	248
odsetek bezrobotnych kobiet w ogóle bezrobotnych (%)	57,6	61,6
liczba bezrobotnych z prawem do zasiłku	67	49
liczba bezrobotnych kobiet z prawem do zasiłku	22	21
odsetek bezrobotnych z gminy w ogóle bezrobotnych w powiecie (%)	8,0	7,4

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Nowym Targu

W gminie we wrześniu 2008 r. mieszkały 3 zarejestrowane w Powiatowym Urzędzie Pracy osoby niepełnosprawne, zaś 17 niepełnosprawnych poszukiwało pracy.

Tabela 14. Liczba niepełnosprawnych bezrobotnych w gminie Jabłonka w latach 2007-2008.

	2007	30 IX 2008
bezrobotni	2	3
poszukujący pracy	15	17
odsetek bezrobotnych z gminy w ogóle bezrobotnych w powiecie	1,3	1,9
odsetek poszukujących pracy z gminy w ogóle poszukujących pracy w powiecie	12,6	10,5

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Nowym Targu

Problem bezrobocia w gminie Jabłonka w największym dotyka młodych mieszkańców, w wieku od 18 do 24 lat. Stanowią oni prawie 40% wszystkich zarejestrowanych w Urzędzie Pracy. Jest to wyraźnie więcej niż w 2007 r., gdy odsetek ten wynosił 33,5%. Kolejną istotną grupą wiekową poszukującą pracy jest ludność w wieku 25-34 lat. Jej udział w ogóle bezrobotnych wyniósł 22,3%, nieznacznie mniej niż w 2007 r. (24%). Co piąty bezrobotny

mieszkaniec – tak w 2007, jak i w 2008 r. - liczył 35-44 lata. Zauważalnie zmniejszył się udział najstarszych bezrobotnych: klienci Urzędu Pracy w wieku 45-54 stanowili w 2008 r. 13,6% (16,1% w 2007 r.), zaś ci liczący więcej niż 55 lat 3,9% (rok wcześniej 5,7%).

Tabela 15. Liczba bezrobotnych wg wieku w gminie Jabłonka w latach 2007-2008.

Wiek	2007		30 IX 2008	
	liczba	%	liczba	%
18-24	152	33,5	160	39,8
25-34	109	24,0	90	22,3
35-44	93	20,5	81	20,1
45-54	73	16,1	55	13,6
więcej niż 55	26	5,7	16	3,9
Ogółem	453	100	402	100

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Nowym Targu

Analiza liczby osób bezrobotnych wg wykształcenia wskazuje, że znacząco udało się zredukować problem braku pracy wśród mieszkańców z wykształceniem podstawowym – z 46,1% w 2007 r. do 36,8% w 2008 r. Mimo to, wciąż pozostają oni proporcjonalnie i nominalnie największą grupę klientów Powiatowego Urzędu Pracy. W pozostałych grupach bezrobocie wzrosło od 0,7 punktu procentowego wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym, przez 2,2 punktu wśród osób z wykształceniem ogólnym, aż po 4,1 punktu wśród osób z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym.

Tabela 16. Liczba bezrobotnych wg wykształcenia w gminie Jabłonka w latach 2007-2008.

Wykształcenie	2007		30 IX 2008	
	liczba	%	liczba	%
wyższe	20	4,4	27	6,7
policealne i średnie zawodowe	47	10,3	58	14,4
ogólne	70	15,4	71	17,6
zasadnicze zawodowe	107	23,6	98	24,3
podstawowe	209	46,1	148	36,8
Ogółem	453	100	402	100

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Nowym Targu

XI Rolnictwo

XI.1 Rolnictwo w gminie

Gmina Jabłonka zajmuje 21 328 ha. Ponad połowę z nich – 53,7% - stanowią użytki rolne, w strukturze których przeważają łąki (30,2% ogółu powierzchni gminy i 56,3% użytków rolnych). Zbliżoną powierzchnią charakteryzują się grunty orne (11,7% powierzchni gminy, 21,9% użytków rolnych) oraz pastwiska (11,6% powierzchni gminy i 21,6% użytków rolnych). Co trzeci hektar jest zalesiony, zaś prawie 13% powierzchni to pozostałe grunty i nieużytki.

Tabela 17. Struktura gruntów w gminie Jabłonka w 2005 r.

Forma użytkowania terenu	ha	udział w ogóle powierzchni (%)
użytki rolne	11 454	53,7
grunty orne	2 512	11,7
sady	5	0,02
łąki	6 452	30,2
pastwiska	2 485	11,6
las i grunty leśne	7 154	33,5
pozostałe grunty i nieużytki	2 720	12,7
razem	21 328	100

Źródło: Bank Danych Regionalnych GUS

W strukturze gospodarstw w Jabłonce zdecydowanie przeważają gospodarstwa liczące od 2 do 5 ha powierzchni – jest ich 42,6%. Jest to wynik zaskakująco dobry jak na region południowy, charakteryzujący się od zawsze sporym rozdrobnieniem agrarnym. Taki wynik w gminie uwarunkowany jest zapewne kulturowanymi tradycjami pasterskimi. Ze względu na trudne warunki gospodarowania (skalisty teren, mało urodzajne gleby), część ludności zapewne zrezygnowała z utrzymywania własnego pola, ze względu na małą opłacalność i obecnie porastają je łąki. Gospodarstwa wyraźnie mniejsze, bo zajmujące od 1 do 2 ha, stanowią 24% wszystkich gospodarstw rolnych. Najmniejsze jednostki, swym rozmiarem nie przekraczające 1 ha, to 13,4% ogółu. Znikomy odsetek – 0,1% – to gospodarstwa większe od 20 ha.

Tabela 18. Gospodarstwa rolne w gminie Jabłonka w 2002 r.

Gospodarstwa rolne	liczba	udział w ogóle(%)
do 1 ha włącznie	447	13,4
powyżej 1 do mniej niż 2 ha	800	24,0
od 2 do mniej niż 5 ha	1 420	42,6
od 5 do mniej niż 7 ha	355	10,6
od 7 do mniej niż 10 ha	185	5,5
od 10 do mniej niż 20 ha	119	3,5
większe od 20	6	0,1
razem	3 332	100

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002

Spośród zwierząt gospodarskich największą popularnością w gminie Jabłonka cieszą się kury, bydło oraz trzoda chlewna. Stosunkowo niewiele hoduje się owiec.

Tabela 19. Pogłowie zwierząt gospodarskich w gminie Jabłonka 2002 r.

zwierzęta gospodarskie	sztuki
bydło	7 512
krowy	4 443
trzoda chlewna	1 048
konie	252
owce	197
kury	24 744
kury nioski	20 826
kozy	146

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002

XII Infrastruktura techniczna

XII.1 Infrastruktura drogowa

Przez teren sołectwa przebiega:

- a) droga wojewódzka nr 957 Białka (Maków Podhalański) – Zawoja – Jabłonka – Czarny Dunajec – Nowy Targ;
- b) droga wojewódzka nr 962 Jabłonka – Lipnica Mała – granica państwa;
- c) droga powiatowa nr K1675 Jabłonka – Lipnica Mała.

Drogi powiatowe oraz gminne w większości posiadają nawierzchnię asfaltową lub twardą ulepszoną. W przeciwieństwie do dróg gminnych, charakteryzujących się najmniejszym natężeniem ruchu, droga nr 957 jest drogą ruchliwą.

Przez teren sołectwa nie przebiega linia kolejowa. Dlatego też podstawowymi środkami komunikacyjnymi są prywatne busy.

XII.2 Infrastruktura gazociągowa

Obszar miejscowości, podobnie jak i obszar gminy Jabłonka nie jest zgazyfikowany.

XII.3 Infrastruktura wodociągowo-kanalizacyjna

Sieć wodociągowa w miejscowości Jabłonka liczy 55 km, tj. 23,6% sieci gminnej. Więcej kilometrów wodociągów przebiega jedynie przez sołectwo Lipnicę Małą (70 km). Dostęp do sieci wodociągowej ma 75% mieszkańców Jabłonki – wyraźnie mniej niż w sołectwach posiadających sieć wodociągową. Gorzej jest z dostępnością do sieci kanalizacyjnej, liczącej 40 km (33% ogółu gminnej sieci) – korzysta z niej 40% mieszkańców.

Tabela 20. Gospodarka wodociągowo-ściekowa w miejscowościach gminy Jabłonka w 2008 r.

Miejscowość	Sieć w km		odsetek mieszkańców zaopatrywanych siecią	
	wodociągowa rozdzielcza	kanalizacyjna rozdzielcza	wodociągową	kanalizacyjną
Chyżne	-	-	-	-
Jabłonka	55	40	75	40
Lipnica Mała	70	20	95	27

Orawka	18	-	100	-
Podwilk	25	-	95	-
Zubrzyca Dolna	35	60	90	90
Zubrzyca Górna	30		95	
Ogółem	233	120	78,5	22,4

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

XII.4 System gospodarki odpadami

Spośród wszystkich trzech oczyszczalni ścieków z gminy, jedna znajduje się w Jabłonce. Jej zarządcą jest Zakład Usług Komunalnych.

Tabela 21. Charakterystyka oczyszczalni komunalnej w Jabłonce w 2008 r.

Odbiornik	Zlewnia	Q proj. [m ³ /d]	Q rzecz. [m ³ /d]	Typ
Czarna Orawa	Zbiornik Orawski	800	800	mechaniczno-biologiczna

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka

Mieszkańcy Jabłonki mogą podpisać umowę z jednym z dwóch operatorów zajmujących się wywozem śmieci: A.S.A. Jabłonka oraz IB Nowy Targ. Z danych na 30 IX 2008 r. wynika, że podpisane zostały 893 umowy, zaś dane z 31 VIII mówią o 13 umowach zawartych z IB Nowy Targ. Ogólnie, w miejscowości 1 148 budynków posiadało umowy na wywóz śmieci.

Tabela 22. Wykaz zawartych umów na wywóz śmieci na terenie poszczególnych miejscowości gminy Jabłonka – VIII-IX 2008 r.

Miejscowość	A.S.A Jabłonka	IB Nowy Targ	Ilość budynków
Chyżne	197	-	295
Jabłonka	893	13	1 148
Lipnica Mała	488	-	661
Orawka	164	-	230
Zubrzyca Dolna	209	44	333
Zubrzyca Górna	320	91	588
Ogółem	3 923	148	3 720

Źródło: Urząd Gminy Jabłonka.

XII.5 Telekomunikacja

Jabłonka, tak jak wszystkie wsie z terenu gminy, jest strefonizowana. Duża część obszaru znajduje się w zasięgu sieci telefonii komórkowych. Na części obszaru gminy istnieje możliwość dostępu do tzw. szerokopasmowego dostępu do Internetu. Możliwe jest także skorzystanie z alternatywnego, radiowego dostępu do sieci internetowej.

D Ocena mocnych i słabych stron miejscowości

Wizja miejscowości Jabłonka

Jabłonka w 2015 roku to miejscowość:

- przyjazna dla mieszkańców;
- interesująca dla odwiedzających i turystów.

**Analiza
SWOT**

SWOT (Siły, Słabości, Szanse, Zagrożenia):

SIŁY (STRENGTHS) - wewnętrzne czynniki mające lub mogące mieć pozytywny wpływ na rozwój miejscowości, wyróżniające miejscowość w sposób korzystny w otoczeniu, tworzące podstawy dla rozwoju, podnoszące atrakcyjność i konkurencyjność w oczach mieszkańców, inwestorów, osób odwiedzających.

SŁABOŚCI (WEAKNESSES) - wewnętrzne czynniki mające lub mogące mieć negatywny wpływ na rozwój miejscowości, utrudniające rozwój i realizację zamierzeń, braki w potencjałach, obniżające pozycję miejscowości zarówno w oczach mieszkańców jak i podmiotów zewnętrznych.

SZANSE (OPPORTUNITIES) - czynniki w otoczeniu sprzyjające lub mogące sprzyjać rozwojowi miejscowości, umożliwiające eliminowanie słabości, wzmacnianie sił, uruchamianie nowych kierunków rozwoju.

ZAGROŻENIA (THREATS) - czynniki w otoczeniu utrudniające lub mogące utrudniać rozwój miejscowości, stanowiące bariery w przełamywaniu dzisiejszych trudności i blokujące możliwości podejmowania działań w różnych, istotnych z punktu widzenia rozwoju miejscowości dziedzinach.

SILNE I SŁABE STRONY MIEJSCOWOŚCI JABŁONKA

Silne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Położenie w centrum Orawy, na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych, blisko granicy ze Słowacją. 2. Sprzyjające rozwojowi agroturystyki warunki przyrodnicze. 3. Dziedzictwo historyczno-kulturowe: <ul style="list-style-type: none"> • Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego; • sieć figur oraz innych obiektów sakralnych (np. figura św. Jana Nepomucena z 1752 r.); • dzwonnice loretańskie; • zwyczaje orawskie; • Międzyszkolny Zespół Pieśni i Tańca „Małe Podhale”. 4. Organizacje pozarządowe działające na terenie Jabłonki: <ul style="list-style-type: none"> • Stowarzyszenie Rozwoju Orawy; • Towarzystwo Przyjaciół Orawy im. ks. inf. Ferdynanda Machała; • Orawskie Stowarzyszenie Artystyczne; • Stowarzyszenie Razem Orawscy Twórcy Artyści – ROTA; • Stowarzyszenie Agroturystyczne Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne (koło terenowe w Jabłonce); • Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym („Barka” - koło w Jabłonce); • Towarzystwo Słowaków w Polsce; • Orawski Oddział Związku Podhalań; • Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (oddział w Jabłonce), • Koło Przyjaciół Jabłonka - Reichelsheim. 5. Rozwinięta sieć placówek handlowych. 6. Bezpieczeństwo mieszkańców zapewniane przez OSP Jabłonka. 7. Znaczny poziom zainteresowania mieszkańców wykorzystaniem alternatywnych źródeł energii. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niedostatecznie rozbudowana sieć wodociągowa, kanalizacyjna i drogowa. 2. Potrzeby w zakresie rozwoju oferty zagospodarowania czasu wolnego dla młodzieży. 3. Niedostatecznie rozbudowana oferta rekreacyjna (brak parków, placów zabaw, ogólnodostępnych boisk sportowych, niewystarczająca ilość wytyczonych w terenie i oznaczonych ścieżek rowerowych), dostępna dla mieszkańców. 4. Słabe wsparcie (informacyjnego, doradczego) dla rolników chcących dywersyfikować źródła swojego utrzymania poprzez rozwój działalności nierolniczej lub okołorolniczej (np. agroturystycznej) 5. Potrzeby w zakresie rozwoju oferty i promocji produktów lokalnych. 6. Niezadowalający poziom przedsiębiorczości mieszkańców. 7. Brak domu kultury animującego życie kulturalne mieszkańców i przyciągającego swoją ofertą odwiedzających spoza miejscowości i gminy. 8. Brak biblioteki, zapewniającej równocześnie dostęp do internetu. 9. Potrzeby w zakresie poprawy bezpieczeństwa publicznego na drogach (uzupełnienie oświetlenia dróg i ścieżek w terenie zabudowanym, instalacja fotoradarów). 10. Brak bezpośredniego dostępu do sieci kolejowej. 11. Brak wystarczającej liczby miejsc pracy

	<p>w miejscowości (mieszkańcy pracują poza miejscowością i gminą, często za granicą, w samej miejscowości przeważają kobiety, podczas gdy mężczyźni migrują za pracą).</p>
--	--

OTOCZENIE MIEJSCOWOŚCI JABŁONKA

Okazje, szanse	Trudności, zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwój przedsiębiorczości w sferze turystyki i rekreacji oraz handlu i usług. 2. Wzrost aktywności mieszkańców regionu. 3. Wzrost znaczenia organizacji pozarządowych. 4. Dostępność funduszy UE na rozwój turystyki i kultury. 5. Budowa kanalizacji sanitarnej w ramach Programu Europejskiej Współpracy Terytorialnej Polska- Słowacja 2007-2013. 6. Rozbudowa infrastruktury kulturalnej i sportowej 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niewystarczająca ilość środków finansowych na remont, modernizację i budowę infrastruktury technicznej, 2. Częste zmiany przepisów prawnych. 3. Emigracja mieszkańców regionu, w tym specjalistów.

E Opis planowanych zadań inwestycyjnych i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną

Opis planowanych zadań Planu Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015

Zadania przewidziane do współfinansowania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 na terenie sołectwa Jabłonka:

Miejsce rankingowe zadania	Cel projektu zgodny z działaniem „Odnowa i rozwój wsi” PROW 2007-2013	Nazwa projektu / zakres	Instytucja koordynująca realizację	Partnerzy	Okres realizacji	Możliwe źródła finansowania
1.	Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów: a) pełniących funkcje publiczne,	Budowa Centrum Kultury Górnej Orawy. Orawska Biblioteka Publiczna. Zakres: • Modernizacja budynku Domu	Gmina Jabłonka		2009-2010	<ul style="list-style-type: none"> • Budżet Gminy Jabłonka, • PROW 2007-2013

	społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, b) służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury.	<p style="text-align: center;">Ludowego w celu przystosowania go do wykorzystania jako biblioteki publicznej z czytelnią oraz dostępem do Internetu.</p> <p style="text-align: center;">Szacowany koszt: 1 400 000 zł</p>				
		<p>Uzasadnienie</p> <p>Istniejąca na terenie gminy infrastruktura kulturalna jest w wysokim stopniu niewystarczająca. Konieczne jest poprawienie warunków funkcjonowania istniejącej na terenie Jabłonki biblioteki, która obecnie posiada złe warunki lokalowe. Znajduje się ona obecnie w suterenach Urzędu Gminy Jabłonka. Ze względu na bogaty księgozbiór biblioteka jest popularna wśród mieszkańców gminy, a także gmin sąsiednich. Jednakże brak jest możliwości jej rozwoju z uwagi na problemy lokalowe.</p>				

Miejsce rankingowe zadania	Cel projektu zgodny z działaniem „Odnowa i rozwój wsi” PROW 2007-2013	Nazwa projektu / zakres	Instytucja koordynująca realizację	Partnerzy	Okres realizacji	Możliwe źródła finansowania
2.	Kształtowanie obszaru przestrzeni publicznej.	<p>Urządzenie parku w centrum Jabłonki.</p> <p>Zakres:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Utworzenie parku (alejki, zieleń, mała architektura – ławeczki, fontanna), • Utworzenie mini placu zabaw, • Montaż infokiosku. <p>Szacowany koszt: 100 000 zł</p>	Gmina Jabłonka		2009-2010	<ul style="list-style-type: none"> • Budżet Gminy Jabłonka, • PROW 2007-2013
<p>Uzasadnienie</p> <p>Projekt jest odpowiedzią na niewystarczającą ilość ogólnodostępnych miejsc wypoczynku i spotkań dla mieszkańców miejscowości. W założeniu park ma być miejscem spacerowo-wypoczynkowym, a projektowany mini plac zabaw dedykowany jest matkom z dziećmi. Dzięki usytuowaniu w centrum sołectwa i gminy park jako miejsce przeznaczone dla rekreacji ma też służyć odwiedzającym i turystom. Urozmaiceniem „standardowej” oferty parku ma być Informacyjny Punkt Elektroniczny (infokiosk).</p>						

Miejsce rankingowe zadania	Cel projektu zgodny z działaniem „Odnowa i rozwój wsi” PROW 2007-2013	Nazwa projektu / zakres	Instytucja koordynująca realizację	Partnerzy	Okres realizacji	Możliwe źródła finansowania
3.	Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów: a) pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, b) służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury.	<p>Utworzenie Placu Zabaw w Jabłonce.</p> <p>Zakres:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Montaż urządzeń do zabaw na przygotowanym placu, • Zamontowanie ławek, • Posadzenie zieleni, wykonanie alejek, • Parking. <p>Szacowany koszt: 100 000 zł</p> <p>Uzasadnienie</p> <p>Na terenie Jabłonki brak jest miejsca służącego zabawie, rekreacji i wypoczynkowi dzieci. Niniejszy projekt zakłada utworzenie Placu Zabaw i jest niezbędnym rozwinięciem projektu powyższego, w skład którego wchodzi jedynie mini plac zabaw. Podobnie jak park zaplanowany w centrum miejscowości w priorytetowym projekcie Planu Odnowy Miejscowości Jabłonka, Plac Zabaw jest pożądaną z punktu widzenia integracji społeczności lokalnej inwestycją, ponadto służyć ma podnoszeniu atrakcyjności turystycznej Jabłonki.</p>	Gmina Jabłonka		2009-2010	<ul style="list-style-type: none"> • Budżet Gminy Jabłonka, • PROW 2007-2013

Miejsce rankingowe zadania	Cel projektu zgodny z działaniem „Odnowa i rozwój wsi” PROW 2007-2013	Nazwa projektu / zakres	Instytucja koordynująca realizację	Partnerzy	Okres realizacji	Możliwe źródła finansowania
4.	Kultywowanie tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów.	<p>Organizacja targów i wystaw kultywujących tradycje (w tym tradycyjne zawody) społeczności Jabłonki.</p> <p>Zakres:</p> <ul style="list-style-type: none"> promocja wyrobów regionalnych i lokalnych podczas krajowych i zagranicznych imprez kulturalnych, organizowanych przez Orawskie Centrum Kultury <p>Szacowany koszt: 350 000 zł</p>	Orawskie Centrum Kultury		2009-2015	<ul style="list-style-type: none"> Budżet OCK, PROW 2007-2013
		<p>Uzasadnienie</p> <p>Projekt niniejszy wykorzystuje jako atut położenie miejscowości w centrum Orawy, blisko granicy ze Słowacją. Biorąc pod uwagę zasoby przyrodnicze oraz kulturalno-historyczne Jabłonki, dostrzeżono potrzebę intensyfikacji akcji promującej produkty regionalne i lokalne, co</p>				

		<p>powinno się przełożyć na zwiększony na nie popyt i co za tym idzie – rozwój oferty tych produktów na terenie miejscowości, aktywizację rzemiosła oraz drobnej wytwórczości związanej z produktami regionalnymi i lokalnymi, dywersyfikację dochodów społeczności lokalnej i propagowanie jej tradycji. Powinny na tym także skorzystać funkcjonujące na terenie sołectwa gospodarstwa agroturystyczne, których część oferty dla turystów, stanowią wytwarzane produkty lokalne i regionalne. Długofalowym efektem projektu powinno być zwiększenie ruchu turystycznego na terenie miejscowości i gminy.</p>
--	--	--

**Harmonogram realizacji Planu Odnowy
Miejscowości Jabłonka
na lata 2009-2015**

Rodzaj zadania	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Budowa Centrum Kultury Górnej Orawy. Orawska Biblioteka Publiczna							
Urządzenie parku w centrum Jabłonki.							
Utworzenie Placu Zabaw w Jabłonce.							
Organizacja targów i wystaw kultywujących tradycje (w tym tradycyjne zawody) społeczności Jabłonki.							

**Inne zadania istotne ze względu na
rozwój miejscowości, przewidziane
do realizacji w ramach projektów
ogólnogminnych (poza PROW 2007-2013).**

L.p.	Nazwa projektu	Instytucja koordynująca realizację	Partnerzy	Okres realizacji	Możliwe źródła finansowania
1.	Budowa kanalizacji sanitarnej we wsi Jabłonka Matonogi.	Gmina Jabłonka		2009-2011	Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej Polska Słowacja 2007-2013 Małopolski Regionalny Program Operacyjny
2.	Modernizacja budynku przystanku dworcowego w Jabłonce.	Gmina Jabłonka		2009	Budżet Gminy Jabłonka
3.	Rozbudowa i modernizacja sieci dróg w miejscowości Jabłonka.	Gmina Jabłonka		2009-2013	Budżet Gminy Jabłonka Programy wojewódzkie i krajowe
4.	Budowa Centrum Kultury Górnej Orawy. Orawskie Centrum Kultury w Jabłonce.	Gmina Jabłonka	Miasto Trstena (Słowacja)	2009-2011	Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej Polska Słowacja 2007-2013
5.	Poprawa dostępności usług ochrony zdrowia poprzez budowę infrastruktury w Jabłonce (Ośrodek Zdrowia w	Gmina Jabłonka		2009-2011	Budżet Gminy Jabłonka

	Jabłonce).				
6.	Budowa boiska sportowego w Jabłonce	Gmina Jabłonka		2009	Program Orlik 2012

Monitoring, aktualizacja i upowszechnianie Planu Odnowy Miejscowości

Monitoring i ewaluacja Planu Odnowy Miejscowości odbywać się będzie na koniec każdego roku. Ewaluacja i pomiar efektywności Planu Odnowy Miejscowości odbywać się będzie co dwa lata.

Uaktualnianie Planu Odnowy Miejscowości o nowe zadania zgłaszane przez instytucje, organizacje i firmy działające na obszarze objętym POM będzie odbywało się corocznie.

Koordinacją realizacji Planu Odnowy Miejscowości Jabłonka powinien zajmować się powołany przez Wójta Jabłonki zespół, w skład którego mogą wchodzić:

- Wójt lub przedstawiciel Wójta Jabłonki;
- Radni Rady Gminy Jabłonka reprezentujący sołectwo Jabłonka;
- Rada Sołecka;
- Przewodniczący Rady Gminy;
- Liderzy społeczności lokalnej.

Zakres zadań zespołu obejmuje:

- **monitorowanie przebiegu realizacji projektów w ramach Planu;**
- **działania informacyjne i promocyjne Planu;**
- **przygotowanie rocznych raportów na temat wdrażania Planu;**
- **dokonanie oceny po zakończeniu realizacji Planu.**

Do właściwej oceny Planu, zespół może tworzyć grupy robocze, korzystać z opinii niezależnych ekspertów lub usług innych instytucji.

Gmina Jabłonka jako instytucja wdrażająca Plan Odnowy Miejscowości jest odpowiedzialna za:

- **składanie wniosków aplikacyjnych do instytucji grantodawczych;**
- **kontrolę formalną składanych wniosków, ich zgodności z procedurami i z zapisami w Planie Odnowy Miejscowości;**
- **monitorowanie wdrażania poszczególnych projektów;**
- **upowszechnienie informacji o współfinansowaniu realizowanych projektów przez UE.**

Kluczowe znaczenie w monitorowaniu realizacji Planu Odnowy Miejscowości Jabłonka posiada Rada Gminy w Jabłonce. Rada współpracuje z radą sołecką Jabłonki. Jej głównym zadaniem będzie monitorowanie przebiegu realizacji zadań zawartych w Planie oraz ewentualne interweniowanie w przypadku stwierdzenia opóźnień lub realizacji nie zaakceptowanych zadań.

Realizacja Planu będzie poddawana bieżącej ocenie i aktualizacji. Podczas oceny przedstawione zostaną efekty z realizacji poszczególnych projektów ujętych do realizacji w POM oraz możliwa będzie jego weryfikacja w odniesieniu do wypracowanej wizji i zadań

strategicznych. Analiza realizacji Planu pozwoli na weryfikację i wprowadzanie niezbędnych zmian w zakresie przyjętych priorytetów rozwojowych i działań określonych w Planie Odnowy Miejscowości.

Proponowane zmiany wynikające ze zmieniającej się rzeczywistości i pojawiających się możliwości będą mogły być zgłaszane przez Radę Gminy, radę sołecką, Wójta.

Dokonane zmiany będą zatwierdzane przez Radę Gminy Jabłonka w konsultacji z radą sołecką Jabłonki.

Proponuje się przeprowadzanie monitoringu na koniec każdego roku i jego aktualizację raz w roku przed uchwaleniem uchwały budżetowej na następny rok. Ocena będzie dokonywana pod względem finansowym i rzeczowym poszczególnych zadań inwestycyjnych i społecznych.

Realizacja zadań zawartych w „Planie Odnowy Miejscowości Jabłonka na lata 2009-2015” wymaga do swej realizacji akceptacji społecznej. Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że również skuteczność działań zapisanych w tym dokumencie zależy w dużym stopniu od reakcji społeczności lokalnej na proponowane działania.

W związku z tym upowszechnianie Planu Odnowy Miejscowości powinno polegać na informowaniu w sposób przystępny o:

- przyczynach podjęcia działań;
- spodziewanych wskaźnikach osiągnięć: produkty i rezultaty;
- zaletach wybranych wariantów działania.

Istotną cechą realizacji kampanii promocyjnej jest jej spójność. Wszystkie metody oraz wykorzystane narzędzia powinny tworzyć jeden harmonijny przekaz.

Narzędzia kampanii promocyjnej:

- media - radio, prasa lokalna i regionalna - pozwolą na efektywną reklamę i dotarcie do szerokiej grupy odbiorców; to kluczowe źródła prezentacji podjętych działań;
- konsultacje społeczne - zebrania wiejskie;
- strona internetowa Urzędu Gminy Jabłonka.

Należy zaznaczyć, że public relations to nie są jedynie kontakty z prasą i mediami. W grę wchodzi również sposoby wprowadzania projektów, spotkania z grupami, których działania projektu dotyczą, minimalizacja ewentualnych negatywnych efektów planowanych działań.

W rezultacie powinno zostać utrzymane zainteresowanie realizacją działań objętych POM (kontrola społeczna), a w jego konsekwencji - ustanowienie i utrzymanie wzajemnego zrozumienia między beneficjentami POM-u, a odbiorcami poszczególnych projektów oraz polepszenie społecznego stosunku do działań i ukształtowanie mechanizmów poparcia społecznego dla realizacji Planu Odnowy Miejscowości.

Public relations to także ważny instrument informacji o sukcesach realizacji Planu Odnowy Miejscowości i jego wpływie na podniesienie standardów życia mieszkańców sołectwa Jabłonka oraz rozwoju całej gminy Jabłonka.